

Šibenske i trogirске izvozne dozvole 1576. - 1577.

Barić, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:027434>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Jednopredmetni diplomski sveučilišni studij povijesti

Tin Barić

**Šibenske i trgirske izvozne dozvole 1576.-1577.
Export permits of Šibenik and Trogir from 1576.-
1577.**

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

ŠIBENSKE I TROGIRSKE KONTRALITERE 1576.-
1577.

Diplomski rad

Student/ica:

Tin Barić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Kristijan Juran

Zadar, 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	5
2. Dalmacija u 15. i 16. stoljeću - politički okvir i gospodarske prilike.....	8
3. Kontralitere kao izvor za proučavanje gospodarske povijesti dalmatinskih komuna (s posebnim osvrtom na trogirске i šibenske).....	17
4. Šibenske i trogirске izvozne dozvole iz 1576. i 1577. godine.....	23
4.1. Šibenske izvozne dozvole	23
4.1.1. Broj izvoznih dozvola.....	23
4.1.2. Izvoznici.....	24
4.1.3. Odredišta.....	24
4.1.4. Brodovi i paruni.....	28
4.1.5. Roba i pravci izvoza.....	29
4.2. Trogirске izvozne dozvole.....	33
4.2.1. Broj izvoznih dozvola.....	33
4.2.2. Izvoznici.....	33
4.2.3. Odredišta	34
4.2.4. Brodovi i paruni.....	35
4.2.5. Roba i pravci izvoza.....	36
5. Usporedba šibenskih i trogirskih izvoznih dozvola.....	40
5.1. Broj izvoznih dozvola.....	40
5.2. Izvoznici.....	43
5.3. Odredišta.....	43
5.4. Brodovi i paruni.....	46
5.5. Roba i pravci izvoza.....	47
6. Izdvojeni osvrti.....	49
6.1. Sjevernojadranski sajmovi.....	49
6.2. Trogirске mlinice.....	54

7.	
Zaključak.....	58
8. Izvori i literatura	60
9. Sažetak	62
10. Summary.....	63

1. UVOD

U proučavanju ekonomske povijesti Venecije i njezinih posjeda na istočnojadranskoj obali u kasnom srednjem i ranom novom vijeku osobita se pažnja mora posvetiti kontraliterama odnosno izvoznim dozvolama kao vrlo važnim povijesnim vrelima. Podrobnijem proučavanju kontralitera u hrvatskoj je historiografiji prvi pristupio Grga Novak, istaknuvši njihovu važnost u svojem radu *Quaternus izvoza iz Splita 1475.-1476.* objavljenom 1928. godine. Josip Kolanović je u radu pod naslovom *Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik (contralitterae)* iz 1979. obradio podatke o izvoznim dozvolama grada Šibenika u razdoblju od 1441. do 1443. godine. Kasnije će se na temu kontralitera referirati Tomislav Raukar u svome članku iz 2000. godine naslovljenom *Jadranski gospodarski sustavi: Split 1475.-1500. godine* te će znanstvenu javnost još jednom upoznati o mogućnostima istraživanja toga područja historiografije.

Tema moga diplomskog rada bazirana je na obradi šibenskih i trogirskih kontralitera iz 1576. i 1577. godine (točnije od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577.), koje se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru (fond Općina Šibenik, kutija 70, sv. 1.3.2., te fond Arhiv Trogira, kutija 71, sv. 22), a kao glavne smjernice pri njegovoj izradi, osim samih dozvola, poslužili su mi navedeni radovi Kolanovića i Raukara, kao i literatura drugih autora poput Sabine Florence Fabijanec, koja je veliku pažnju posvetila ekonomskim odnosima i kretanjima na istočnojadranskoj obali u ranom novom vijeku.

U prvom ću poglavlju ukratko opisati povijesne i gospodarske prilike u Dalmaciji tijekom 15. i 16. st. odnosno izdvojiti ću neke od čimbenika koji su znatno utjecali na taj prostor, poput političko-ekonomskih odredbi, uprave i ratnih zbivanja tijekom tih dvaju stoljeća. Zatim ću se osvrnuti na općeniti dio o kontraliterama, tj. navest ću što smatram

bitnim u vezi podataka koje sadržavaju ti dokumenti, a mogu poslužiti kao smjernice pri njihovom proučavanju. U četvrtom poglavlju bavim se glavnom temom diplomskog rada te ću u njemu iznijeti podatke iz kontralitera, uz jednu napomenu; naime, neću se toliko baviti mjerama i njihovim izračunima, već ću količinske podatke iznositi u broju izdanih dozvola za određene izvoznike, brodove, odredišta i robu. Razdoblje koje sam proučavao – od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577. – omogućuje statističku usporedbu trogirskih i šibenskih kontralitera. Za lakši uvid u podatke koristio sam statističke tablice u posebnom poglavlju za Šibenik, odnosno za Trogir. Osim statističkih tablica, koristio sam i grafove, kako bi što zornije prikazao rezultate istraživanja. U preposljednjem poglavlju ću usporediti trogirске i šibenske kontralitere u svrhu dobivanja možda kakvih poveznica između ta dva grada te ću usporediti kretanja robe i brodova na temelju broja idanih izvoznih dozvola. Kao sredstva usporedbe poslužit će mi statističke tablice i grafovi iz prethodnih poglavlja. U posljednjem poglavlju pod naslovom *Posebni osvrti* izdvojio sam sjevernojadranske sajmove i trogirске mlinice kao posebne podteme. Sajmovi u Senju, Bakru i Rijeci predstavljali su nezaobilazno odredište za izvoz robe, uz garanciju minimalnih carinskih nameta, sve do prve polovice 16. stoljeća, kada se u izvoznim dozvolama polagano prestaju javljati kao izvozna odredišta. T. Raukar je proučavajući splitske kontralitere istaknuo važnost nestajanja sjevernojadranskih sajмова iz „vidokrugа“ splitskih trgovaca, što se eventualno može dovesti u vezu i sa smanjenim izvozom drugih dalmatinskih komuna prema navedenim odredištima, usprkos tome što se Raukar najviše fokusirao na izvoz robe iz Splita. Podrobnije teze vezane za to pitanje iznijela je S. Florence Fabijanec, naglašavajući također promjenu političko-ekonomskih faktora u vidu pojave novih konkurenata na jadranskom tržištu odnosno trgovine između Istoka i Zapada. Na jadranskom prostoru, nad čijim su tržištem dominirali isključivo Venecija i Dubrovačka Republika, pokušat

će Habsburgovci preko svojih luka na Kvarneru uspostaviti jače trgovačke veze s Osmanlijama i zapadnom jadranskom obalom. Također će tokove trgovine izmijeniti osmanska osvajanja dalmatinskih distrikata te osnivanje njihovih trgovačkih emporija blizu granica s Venecijom, Dubrovačkom Republikom te Habsburškom Monarhijom. S druge pak strane, trogirске mlinice, neposredno se spominju preko šibenskih kontralitera, odnosno izvoza pšenice i ječma u Solin (u manjem omjeru) i Trogir. Način na koji se navodi izvoz tih proizvoda sigurno ne spada u klasični oblik izvoza kakav se inače naznačuje. Stoga sam i taj dio posebno izdvojio i obradio jer smatram da trogirске mlinice zauzimaju značajno mjesto u trogirskoj industriji, kao lokalna proizvodna infrastruktura koja je komunalnim vlastima donosila određene prihode. Izvoz žitarica iz Šibenika prema Solinu i Trogiru na mljevenje, pokazuje nam s druge pak strane trgovinu koja izlazi izvan okvira uobičajenog saobraćaja robe koji se zbivao između jadranskih komuna.

Dakle, cilj ovoga rada je još jednom naznačiti važnost kontralitera kao iznimnog povijesnog vrela za proučavanje ekonomske povijesti ranonovovjekovne Dalmacije, u sklopu mletačke kolonijalne trgovačke politike i pomorskog saobraćaja robnih dobara na Sredozemlju. S obzirom na kratak raspon obrađenog razdoblja izvoza, neću se usredotočiti na objašnjavanje povijesnih i ekonomskih kretanja na Jadranu odnosno Sredozemlju, nego bih više želio istaknuti širinu mogućnosti pri pristupu proučavanja izvoznih dozvola, u što spada navedena usporedba trogirskih i šibenskih kontralitera.

2. DALMACIJA U 15. I 16. STOLJEĆU – POLITIČKI OKVIR I GOSPODARSKE PRILIKE

Dalmacija tokom 15. stoljeća potpada pod vlast Venecije, koja uspostavlja upravni aparat u svrhu jače centralizacije pokrajine. Stvaranjem upravnih kancelarija, komunalna vijeća polako počinju gubiti na važnosti, posebice kada je u pitanju donošenje najznačajnijih upravnih odluka.¹

Venecija je uvidjela važnost plemstva, stoga se u socijalni poredak nije miješala. No komunama je ipak oduzet primat u brodograđevnom sektoru, distribuciji i proizvodnji soli i u trgovini. Usprkos odmicanju plemstva od navedenih unosnih sektora, njihova se moć održala na još kako-tako stabilnoj razini, zahvaljujući ponajviše akumulaciji zemljišta iz vremena feudalizma. Ipak, provalom Osmanlija na prostor Dalmacije, koji osvajaju komunalne distrikte u 16. stoljeću, moć plemstva će postupno opadati.²

Plemićke dinastije poput knezova Krbavskih, Nelipića, Kačića i Šubića okrenut će se Veneciji i njenoj politici u svrhu obrane vlastitih interesa, na što je utjecalo nekoliko faktora, poput prodora Osmanlija u Bosnu, unutarnjih sukoba među dinastijama te jačanje kraljevske moći Matije Korvina.³

Mletački ekspanzivni jek na Jadranu započeo je još u drugoj polovici 14. stoljeća, kada Venecija vještom politikom uspijeva kupiti Krf, čime ostvaruje kontrolu nad ulaskom u Jadran. Nakon toga započinje svoju ekspanzivnu politiku pripajanjem istočne jadranske obale i stvaranja uporišta za trgovinu. Godine 1392. pripaja Drač, zatim Lješ i Kroju 1393., potom 1396. Skadar i Drivast, te 1405. Ulcinj, Bar i Budvu. Potom je na red uslijedila Dalmacija. Veliku moć mletačkoj ekspanzivnoj politici pružile su

¹ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 13.

² Isto, 13.

³ Isto, 14.

tamošnje gospodarske prilike. Dinastičke borbe između Žigmunda i Ladislava natjerat će potonjeg da proda 9. srpnja 1409. Veneciji prava nad Zadrom, Pagom, Novigradom i Vranom. Potom Mlečani zaposijedaju Cres, Nin i Rab. Šibenik im se predaje 30. listopada 1412., nakon trogodišnjeg pružanja otpora. Zatim je 30. listopada. 1413. uslijedilo petogodišnje primirje između Žigmunda i Venecije. Mletačka ekspanzija nastavila se 1420. Poslije dugog otpora predaje se Trogir, te Split šest dana nakon njega. Na koncu će 1433. godine Žigmund i formalno priznati mletačku vlast nad Dalmacijom.⁴

Osvajanjem istočne jadranske obale dalmatinske komune ulaze u sastav mletačkih prekomorskih posjeda pod nazivom *terra da mar*. Naziv *Stato da Mar* odnosio se na posjede koji se se rasprostirali od sjevernog Jadrana do Krete, koji su pak bili podijeljeni u manje cjeline. *Golfo* ili *Culphum* je bio naziv za posjede koji su se rasproširali od Istre do Albanije. Prostor Dalmacije odnosio se na područje od Krka i Osora, pa sve do Korčule, dok se mletačka Albanija prostirala od Kotora do Lješa.⁵

Znatnije promjene u mletačkoj trgovačkoj politici početak će se dešavati nakon što je dužd Francesco Foscari dukulom iz 1452. donio glavne postavke za mletački kolonijalni merkantilizam, prema kojemu je jedan od glavnih ciljeva bila prekojadranska eksploatacija. Jedna ranija odredba, iz 1422., spominje zabranu trgovine dalmatinskih komuna s drugim krajevima, osim s Venecijom, ili isključivo u njenom interesu. Navedenom dukulom iz 1452. Dalmaciji je zabranjen izvoz želljeza, smole, bakra i voska, te uvoza robe iz talijanskih luka koje nisu spadale pod mletačku vlast.⁶

⁴ J. Kolanović, 1979., 67-68.

⁵ T. Raukar, 2007., 151.

⁶ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 14.

U 15. stoljeću česte su migracije stanovništva iz Dalmacije prema talijanskoj obali, a dio znanstvenika tvrdi da su se migracije odvijale ponajviše zbog utjecaja živih trgovačkih veza, nego li zbog osmanskih osvajanja. Doseljenici iz Dalmacije u, primjerice, ankonitanske Marke vode znameniti društveni život; udružuju se u bratovštine te vrše razne javne službe.⁷ Naintenzivnije razdoblje migracija iz komunalnih zaleđa dešava se između 1450. i 1550. S druge pak strane, česte su također i migracije stanovništva iz unutrašnjosti Hrvatske i Bosne prema dalmatinskim gradovima, ponajviše uzrokovane ratovima i glađu.⁸

Pri stvaranju i jačanju centralističkog aparata Venecije, veliku su ulogu odigrale razne odredbe o carinama, ograničenja trgovine za određenu vrstu robe, te posebice solna politika. Solnom su politikom Mlečani, preko svojih upravnih organa unutar komuna nastojali osigurati monopol svojim trgovcima, te osigurati kontinuirani priljev robe prema Veneciji.⁹

Od činovnika koji su bitni za funkcioniranje kontralitera, odnosno njihovo sankcioniranje i vođenje bili su knez (najviši predstavnik sa sudskim, upravnim i vojnim ovlastima), te njegov pomoćnik i blagajnik (brinuli su se o izvršavanju kneževih odredbi). Po završetku službe knez je bio obavezan Vijeću desetorice u Veneciji dostaviti službene spise, poput inventara raznih akata, registara i pisama, te račune o

⁷ J. Kolanović, 1979., 95.

⁸ T. Raukar, 2007., 153.

⁹ Isto, 69-70. Takva strogo centralizirana mletačka politika se odnosila ne samo na Dalmaciju, nego i na sve ostale posjede koje je Venecija držala. Trgovačke i upravne odredbe koje su tada bile na snazi su dobar pokazatelj kako zapravo centar crpi sirovine za vlastite potrebe, pošto je poznato da ih Venecija sa svojom širom okolicom zapravo i nije imala, te je uvelike ovisila o prilivu dobara, što sirovina koje je kasnije obrađivala preko vlastitih manufakturnih radnji, što gotovih proizvoda. Tokom 16. stoljeća će postepeno dolaziti do politike slobodne trgovine i ukidanja strogih trgovinskih restrikcija, zahvaljujući osmanskom prodiranju sve do granica mletačkih komuna, te zbog čestih ratova koje će Venecija s njima voditi.

rashodima i prihodima.¹⁰ Osim navedenih spisa, trebali su knez i blagajnik na kraju svake godine ili po isteku mandata također dostaviti jedan primjerak uvozno-izvoznih dozvola, na temelju kojih bi najviša upravna tijela u Veneciji mogla donijeti financijsko-upravni plan za tekuće razdoblje za navedeni grad.¹¹

Dvije sporne mletačke trgovinske odredbe, ona iz 1422. (o izvozno-uvoznim carinama) te iz 1452. (zabrana trgovanja sa zapadnom jadranskom obalom), stvarat će prijetnju malim komunalnim društvima, koja će početi pružati otpor. Mlečani će na kraju biti primorani povući sporne odredbe, nakon upozorenja Splitskana da bi u slučaju ako odredba ostane na snazi, Dubrovčani mogli preuzeti primat nad trgovinom sa zapadnom jadranskom obalom.¹²

Različitim porezima i carinama Venecija je pokušavala učvrstiti svoj monopolistički položaj. Jedno ograničenje koje im je primjerice pošlo za rukom, bilo je ograničenje proizvodnje velikih brodova u dalmatinskim brodogradilištima, čija je namjena bila za dugu plovidbu. Osim toga, prisvojili su monopol na sol, te strogo oporezivali njen izvoz. Carina tridesetine se trebala plaćati na uvoz i izvoz, čime je Venecija preuzela kontrolu nad najznačajnijim gradskim porezima.¹³

Crpeći dio financija iz komunalnog poreza, Mletačka Republika stječe financije koje joj omogućavaju isplatu činovnika koje je postavila u dotične komune. Dolazi do snažne afirmacije bankarske djelatnosti. U Split se doseljavaju razni bankari, poput Francesca Cambia iz Firenze (agent banke Medici), Giacoma da Zerzange, Cristofora de Navia itd. Preko određenih instrumenata poput javnih zajmova, komisija, te mjenica, akumuliraju

¹⁰ Isto, 72-73.

¹¹ Isto, 79.

¹² T. Raukar, 2000., 111.

¹³ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 14.

znatni kapital, koji dalje ulažu u druge djelatnosti, poput zakup poreza i bosansku trgovinu, te novac prosljeđuju dalje u Italiju.¹⁴

Nakon što je istisnula Dubrovnik, dobila bosansku trgovinu, te u trenutku usmjeravanja dalmatinske trgovine prema Veneciji, Mletačka Republika će naići na novu prijetnju: širenje Osmanskog Carstva prema komunama u Dalmaciji.¹⁵

Osmansko širenje sve do zaleđa Dalmacije od 16. stoljeća poremetit će mletačku upravu i ekonomski sustav te istisnuti njen monopolizirani položaj u trgovini na tom području, a stalni upadi osmanskih pljačkaških skupina na područja priobalnih gradova primorat će Veneciju na ulaganje u gradnju fortifikacija, te povećavanje broja vojnih posada unutar tih gradova.

Nakon provale Mehmeda II. u Bosnu 1463., te njezinim padom, započet će razdoblje sukoba s Mlečanima. Osim dva značajnija rata 16. stoljeća, Rata Svete Lige (1537. – 1540.) i Ciparskog rata (1570. – 1573.), sukobi će u načelu biti manjih razmjera, a ogledati će se u vidu graničnih sukoba, pljačkaških provala Osmanlija na mletački teritorij, te sukoba s uskocima.¹⁶

Usprkos strateškoj važnosti dalmatinskih gradova kao medijatora pri pomorskoj trgovini Venecije i Levanta, financijski su se problemi Mletačke Republike javljali pri ulaganju u njihovu obranu, pošto se nalazila na granici s Osmanskim Carstvom. U jeku veće fluktuacije trgovaca, obrtnika i vojnika u dalmatinske komune, pojavit će se još jedan važan čimbenik koji će tražiti daljnje ulaganje u tehnološko-zdravstvene novitete; epidemija kuge, koja će vrhunac doživjeti tokom 16. stoljeća. Primjerice, u Splitu će

¹⁴ Isto, 14–15.

¹⁵ Isto, 15.

¹⁶ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 19.

najveće epidemije biti zabilježene 1420., 1456., 1526. – 1527. (s najvećim brojem smrtnih slučajeva; u navedene dvije godine umrijet će više od pola gradskog stanovništva) i 1572. Zadar je tokom 16. stoljeća pogođen trima epidemijama. S druge strane, u Šibeniku su najsmrtonosniji slučajevi kuge zabilježeni 1456. – 1457., 1511., 1526. – 1527., 1529., 1551., 1553. – 1554., 1556. i 1572. Nedvojbeno je da je kuga imala znatan utjecaj na ekonomska kretanja. Dubrovnik je imao manje šanse za širenje kuge, pošto je veći dio svoje trgovine temeljio na prijevozu dobara kao npr. tekstila i minerala, dok su s druge strane Split i Zadar najčešće prevozili poljoprivredne i stočne proizvode koje je bilo znatno teže očuvati. Stoga će najveće organizacijsko dostignuće u borbi protiv te bolesti biti sustav lazareta.¹⁷

Učestali sukobi s Osmanlijama zahtijevali su sve više ulaganja u vojni sektor, posebice kopnenu vojsku, s obzirom da su na tom polju Osmanlije držale prednost. Stoga je Venecija svoju strategiju obrane usmjerila prema očuvanju priobalnih gradova i uspostavu pomorske kontrole. Imperativ je bio očuvanje trgovine s istokom preko svojih istočnojadranskih luka. Koriolan Cipko, trogirski soprakomit (zapovijednik galije), provodio je na Levantu mletačku taktiku obrane priobalnih gradova i vršio iznenadne napade na osmansku flotu.¹⁸

Završna faza osmanskog osvajanja priobalnih gradova na Jadranu i njihovih distrikata, zbila se između 1499. i 1520. godine. Makarska pada pod Osmanlije tokom

¹⁷ S. Florence Fabijanec, 2008., 121-122. Osim na ekonomske, kuga je imala i snažnog utjecaja i na demografiju, što dovodi u tjesnu vezu s prijašnjim čimbenikom. Stoga će prepreku mletačkoj upravnoj politici u Dalmaciji predstavljati pitanje doseljavanja stanovništva iz drugih krajeva u svrhu obnove demografski desetkovanih priobalnih gradova.

¹⁸ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 19.

rata s Venecijom koji je trajao od 1499. do 1503., kada je potpisan mir s nepovoljnim uvjetima za Republiku. Njime Venecija gubi važna uporišta u Albaniji i Grčkoj.¹⁹

Razdoblje između mletačko-osmanskih ratova te Rata Svete Lige, za prostor Dalmacije proteklo je u znaku obrane. Banovi Ivaniš Korvin i Petar Berislavić uspješno brane dalmatinske distrikte od brojnih upada Osmanlija. Uništavanjem zemljoradnje, Osmanlije su indirektno poticale depopulaciju distrikata, u svrhu slabljenja priobalnih komuna. Prema podacima kroničara, najviše ljudi je ubijeno ili odvedeno u razdoblju od 1499. do 1539. s područja zadarskog distrikta te susjedne Lučke županije, njih 10 421, dok je šibenski distrikt pretrpio gubitak 1 698 ljudi. Trogirski je pretrpio 309 gubitaka, te splitski najmanje, njih 215.²⁰

Područja u koja je ulagala Venecija tokom 15. stoljeća svodila se najviše na trgovinu; tokom 16. stoljeća usmjerit će se prema ulaganju u gradnju fortifikacija. Pad Klisa 1537. u ruke Osmanlija, usmjerit će Dalmaciju prema sferi sukoba većih razmjera – Ratu Svete Lige, koji je trajao od 1537. do 1540. Na strani Svete lige sudjelovali su Venecija, Papinska Država i Španjolska. Gubitak važnih uporišta u Dalmaciji, te poraz na drugim bojištima izvan jadranskog prostora prisilit će Mlečane na izlazak iz Svete Lige. Godine 1540. potpisat će mirovni ugovor s Osmanskim Carstvom, prema kojemu će dalmatinske komune ostati bez znatnih dijelova distrikata.²¹

Do smirivanja odnosa na prostoru Dalmacije doći će između 1540. i 1570. godine (početak Ciparskog rata). Upravitelji dalmatinskih komuna uvidjet će da je jedini način

¹⁹ J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., 20.

²⁰ Isto, 20–21.

²¹ Isto, 21–22.

ekonomske stabilizacije moguć jedino politikom popuštanja kod pograničnih sporova, te otvaranjem tržišta za osmanske trgovce.²²

Dalmatinski će se gradovi naći u novom sukobu s Osmanlijama za vrijeme Ciparskog rata (1570. – 1573.). U svrhu gušenja mletačke dominacije nad posredničkom trgovinom Zapada i Osmanskog Carstva, židovski trgovac Joseph Nasi uspjeti će natjerati Selima II. da napadne mletačka uporišta na Cipru, čime će započeti rat. Osmanlije će opsjedati Zadar s kopna, dok će njihova flota 1571. ući u Jadran, zaposjeti Bar i Ulcinj, te vršiti napade na Korčulu i Hvar. Mlečani će uspjeti nakratko osvojiti Klis i Makarsku; no kriza unutar Lige natjerat će ih na potpisivanje mira 7. ožujka 1573., kojim će mletačke komune izgubiti bez najveći dio distrikata do tada.²³

Preuzimanjem uprave nad unosnom proizvodnjom i distribucijom soli, te gušenjem brodograđevne industrije, dalmatinsko će gospodarstvo biti prisiljeno svesti se na stočarski i poljoprivredni sektor, u svrhu prehrane (osim lokalnog stanovništva i trgovaca) vojnih jedinica stacioniranih u komunama. Shodno jačanju poljoprivrede, razvit će se vinogradarstvo, a dalmatinska vina postat će izuzetno cijenjeni izvozni proizvod. Industrijski važna izvozna sirovina bila je drvo, što je natjeralo Veneciju da donese odredbe i osnuje institucije u svrhu kontrole nad iskorištavanjem šuma. Od ostalih gospodarskih grana naglo će se razviti ribarstvo, na što će utjecaja imati izvoz usoljene ribe kao važnog strateškog, društvenog i ratnog proizvoda za prehranu.²⁴

Naglasio bih pritom i tvrdnju T. Raukara, koji smatra da se, usprkos gospodarskih ograničenja koja je Mletačka Republika donosila, u svrhu provedbe snažne centralističke politike, nisu jednako odnosila na sve gradove te privredne grane. Jedina

²² J. Vrandečić/ M. Bertoša, 2007., 22.

²³ Isto, 22.

²⁴ Isto, 29–30.

su iznimka bile paške i zadarske solane, podvrgnute potpunom nadzoru, naspram šibenskih, koje su imale „slobodniji“ status. Usprkos krutim i restriktivnim zakonima, mletačka je vlada, suočavajući se s otporom dalmatinskih gradova, često pokazivala prilagodljivost, te ukidala sporne odredbe.²⁵ Mletačke odredbe, gledajući ih pak kroz kontekst širih interesa, bile su uglavnom donošene za cjelokupni prostor *terre da mar* u svrhu donošenja općih smjernica za ekonomsku politiku. Za primjer se mogu naznačiti dvije odredbe, iz 1462. (carine na uvoz tkanina iz Dubrovnika) i 1519. (usmjeravanje trgovine prema Veneciji).²⁶

²⁵ T. Raukar, 2000., 51-52.

²⁶ T. Raukar, 2007., 153.

3. KONTRALITERE KAO IZVOR ZA PROUČAVANJE GOSPODARSKE POVIJESTI DALMATINSKIH KOMUNA (S POSEBNIM OSVRTOM NA TROGIRSKE I ŠIBENSKE)

Važnost kantralitera kao povijesnog vrela za proučavanje trgovačkih kretanja komuna je od velikog značaja za historiografe koji se žele baviti mletačkom ekonomijom ranog novog vijeka. Od domaćih historiografa koji su posvetili dobar dio svog svog znanstvenog opusa proučavanju tih isprava, spomenuo bih Tomislava Raukara, Josipa Kolanovića, Grgu Novaka i Sabine Florence Fabijanec, čijim sam se radovima ponajviše koristio pri izradi diplomskog rada.

Usprkos mletačke politike centralizacije trgovine, u svrhu opskrbe glavnog grada što većim brojem robe, prvotni cilj kontralitera nije bio ograničavanje izvoza iz dalmatinskih komuna, već se na taj način nastojalo zaštititi interese mletačkih trgovaca u vidu gušenja slobodne trgovine s unutrašnjosti, te zabraniti izvoz određene vrste robe prema nemletačkim krajevima (primjerice pakline – vezane uz njihovu brodograđevnu politiku). Stoga je Venecija kontraliterama nastojala uspostaviti kontrolu nad izvoznim carinskim prihodima.²⁷ U 15. su se stoljeću najčešće izdavale uvozne dozvole pri trgovini sa Senjom, Bakrom i Rijekom.²⁸

T. Raukar daje sasvim solidno pojašnjenje vezano za kontralitere. Po njemu one predstavljaju „potvrde o kneževu dopuštenju izvoza“. Karakteristika im je ponajviše fiskalne prirode, u svrhu nadzora, ne ograničavanja. Što se tiče kontralitera (referirajući se na splitske koje je T. Raukar proučavao), one nam mogu poslužiti kao izvor za

²⁷ J. Kolanović, 1979., 100-101.

²⁸ Isto, 98.

određivanje kvantitativne statistike izvoza dalmatinskih komuna.²⁹Mreža kontrole nad trgovinom dosta je stroža bila kad se odnosila na trgovinu solju. Uvođenje posebnih solnih knjiga (svrha ista kao i kod izvoznih dozvola) služi nam kao dosta dobar dokaz. One su se u početku odnosile na trgovinu paškom solju. Godine 1415. Venecija određuje službenika čiji je posao bio vođenje „solnih knjiga“ koji je upisivao imena izvoznika, kupaca i prodavača soli. Zatim bi izdao potvrdu izvoznicima u koju su trebali navesti ime zapovijednika broda, te je služila kao dokaz da se ne krijumničari sol.³⁰

Informacije koje nam pružaju izvozne dozvole Trogira i Šibenika, podijelio sam u slijedeće skupine: *Datum, Izvoznik, Odredište, Brod/Parun, Roba*.

Izvoznik se najčešće naznačuje na početku teksta, poviše kojeg je označen *datum* izvoza. Najčešća titula koju nose izvoznici je „ser“, te se odnosila najčešće na plemiće, građane, uglednike neplemičkog stanovništva, gradsku elitu.³¹ Uz titulu, važna je informacija, ukoliko je tekst sadržava, i pripadnost, odnosno mjesto iz kojeg potječe osoba koja izvozi ili je naručitelj izvoza iz luke (primjerice Chiriasi Meglisinon dal Zante, ser Giulio Criuellarò da Chiozza itd.). U slučaju da se uz ime i prezime ne navodi mjesto odakle potječe izvoznik, drugi je dobar pokazatelj prezime, iz kojeg (uz poznavanje antroponimije) možemo odrediti da li je osoba bila domaća, stranac ili pak pripadnik neke druge dalmatinske komune.

²⁹ T. Raukar, 2000., 53.

³⁰ J. Kolanović, 1979., 98-99. Među trogirskim kontraliterama nisam naišao ni na jedan zapis o izvozu soli iz luke, dok u šibenskim se spominje samo jednom, gdje dotična osoba iz luke izvozi *sal bianco* (bijelu sol).

³¹ T. Raukar, 2000., 82-83. Kod kontralitera koje sam obrađivao za godine 1576.-1577., osim titule „ser“, u dosta slučajeva javlja se titula „miser“ što je ustvari od iste važnosti pri razlikovanju uglednih građana od ostatka pučana.

Odredišta robe koja se izvozi iz luka Šibenika i Trogira su uglavnom precizno određena, makar ona koja su se nalazila na prostorima mletačkih kolonija. Iznimke su slučajevi, npr. kada se u izvoznim dozvola spominju određena mjesta u Dalmaciji (*luoghi in Dalmatia*), ili da izvoznik izvozi gdje hoće (*dove li piace*). Još jedna nepoznanica što se tiče mjesta izvoza, a od velikog je značaja za izvoz Trogira i Šibenika je odredište *sottovento*. Taj se termin odnosi na područja zapadne jadranske obale koja nisu spadala u mletačke kolonije.³² Mletačko uplitanje u dalmatinsku trgovinu u drugoj polovici 16. stoljeća se postepeno smanjuje. Dok je u trogirskim izvoznim dozvolama Venecija u periodu od 1567. do 1568. držala veći dio uvoznog tržišta (52%), već je poslije Ciparskog rata, tj. od 1575. do 1577. vidljiv obrat. Sada će nad tržištem uvoza vladati prostor *sottoventa* s 42%, dok će na Veneciju otpadati tek 19%. S. Florence Fabijanec je iznijela nekoliko teorija o mogućem popuštanju Venecije nad izvozom iz dalmatinskih gradova. Prva je vezana za uspostavu splitske skele 1592. godine, što je omogućilo daljnje otvaranje tržišta prema, te iz Osmanskog Carstva. Druga se teza odnosi na poticanje trgovine u vidu krijumničarenja robe, pošto se sada kao odredište za robu koja je išla prema nemletačkim krajevima na zapadnoj jadranskoj obali prijavljivala pod *sottovento*. To je bio jedan od načina da se izbjegne plaćanje lučkih carina, a moguće da je Veneciju na takav potez nagnalo jačanje drugih luka na Jadranu koje nisu bile pod mletačkom upravom.³³

Sljedeća podjela odnosi se na *brod* odnosno vrstu plovila koja su prevozila teret i ljude do odredišta, te *paruna* odnosno zapovijednika broda. U objema se kontraliterama pojavljuje zapovijednik broda koji je ujedno i izvoznik. Ukoliko je on i vlasnik broda, označava se rječju *propria barca* (vlastita barka). Vrste brodova koje se javljaju u

³² Vjerojatno je riječ o pokrajinama Marche, Abruzzi i Apulija, mada točno značenje i upotreba termina nije sigurno.

³³ S. Florence Fabijanec, 2012., 61-62.

šibenskim i trogirskim za razdoblje 1576. – 1577. izvoznim dozvolama skoro su sve označene nazivom *barca*, što predstavlja stanoviti problem pri indentificiranju vrste plovila. Proučavajući šibenske kontralitere iz razdoblja 1441. – 1443., J. Kolanović noavodi kako su se zapravo koristila različita imena za istu vrstu broda (*barca – marciliana, barca – barchosium*).³⁴ S. Florence Fabijanec tvrdi da se naziv *barca* koristio kao općeniti pojam za označavanje broda.³⁵

Roba koja se izvozi iz trogirske i šibenske luke obuhvaća razne kategorije: od ribe, stoke i stočarskih proizvoda, sireva, poljoprivrednih proizvoda, idustrijskih sirovina, itd. Sustavi mjera za robu koja se izvozi iz obiju luka je manje-više slična, barem što se tiče životinja, koje su se brojale. Ostali su se proizvodi gdjekad označavali različitim mjernim jedinicama, što traži posebni prostor za proučavanje, a od velike je važnosti ako bi se htio znati precizniji ekonomski pokazatelj izvoza. Pitanje je koliko je zapravo težinski i mjerni sustav Mletačke Republike bio unificiran.

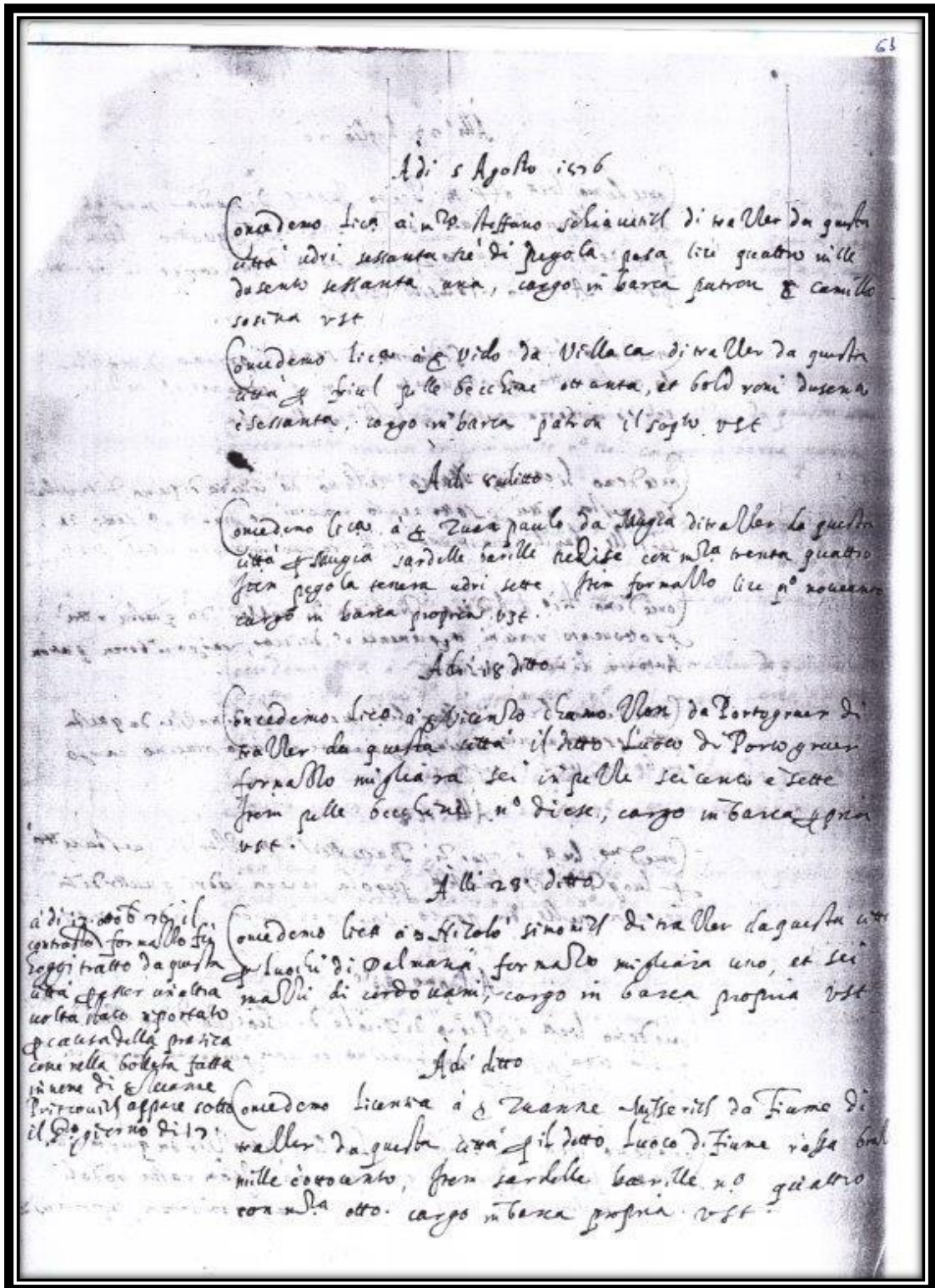
Osim robe, u nekim slučajevima se pri izvozu javlja jamac. Po J. Kolanoviću, jamac se navodio za određenu vrstu robe (u slučaju šibenskih kontralitera 1441. – 1443. bile su to žitarice) koja se nije smjela izvoziti iz komuna bilo gdje. Navedena bi osoba jamčila da će roba biti izvezena prema odredištu naznačenom u kontraliterama.³⁶ Kod primjerice trogirskih izvoznih dozvola koje sam obrađivao, jamac se u najviše slučajeva javlja kada je prijevoz srdela u pitanju, iz čega bi se moglo pretpostaviti da je srdela imala stratešku i trgovačku vrijednost.

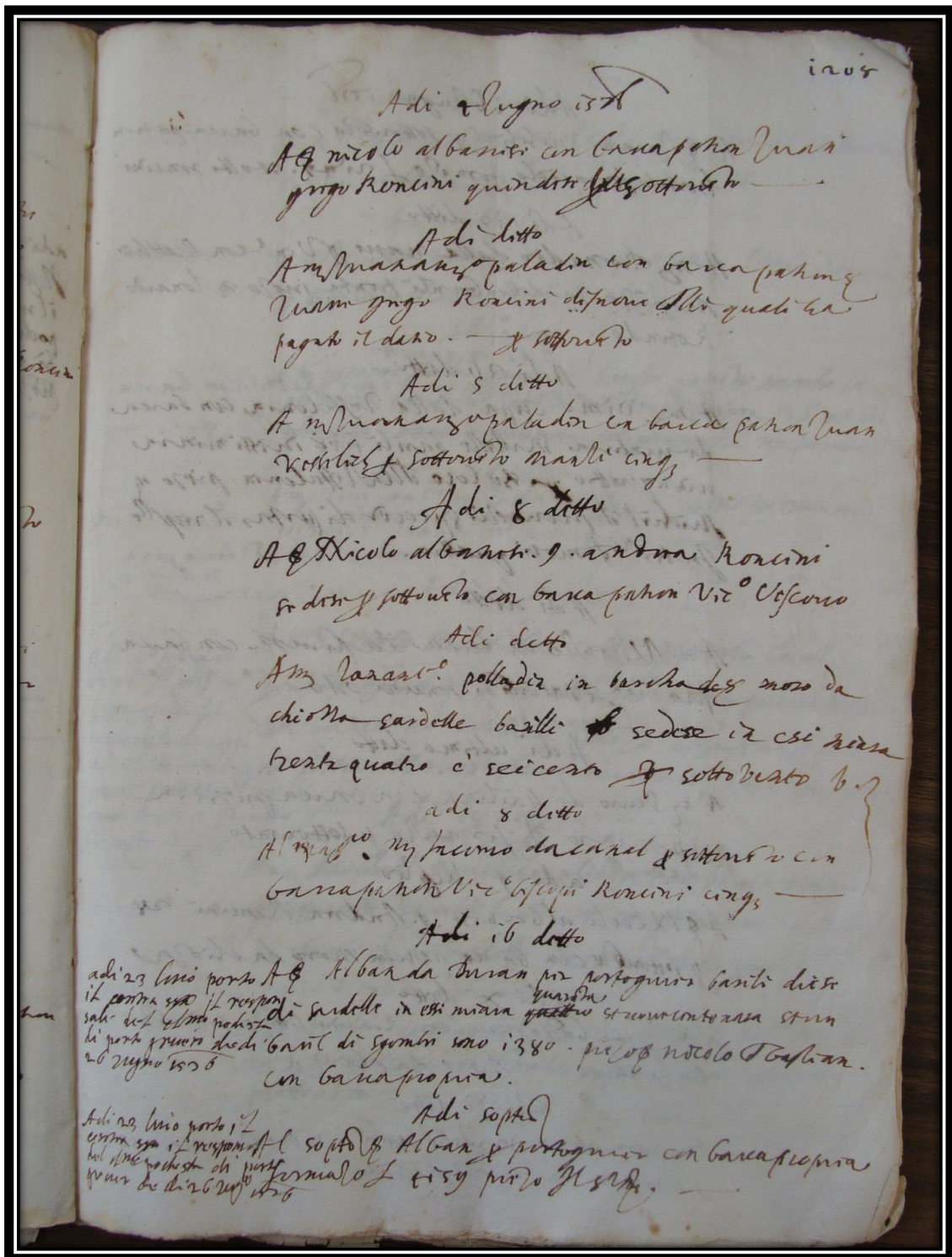
³⁴ J. Kolanović, 1979., 105.

³⁵ S. Florence Fabijanec, 2012., 47.

³⁶ J. Kolanović, 1979., 105.

SI. 1. Primjer šibenskih kontralitera (Državni arhiv u Zadru, fond Općina Šibenik, kutija 70, sv. 1.3.2., 6v)

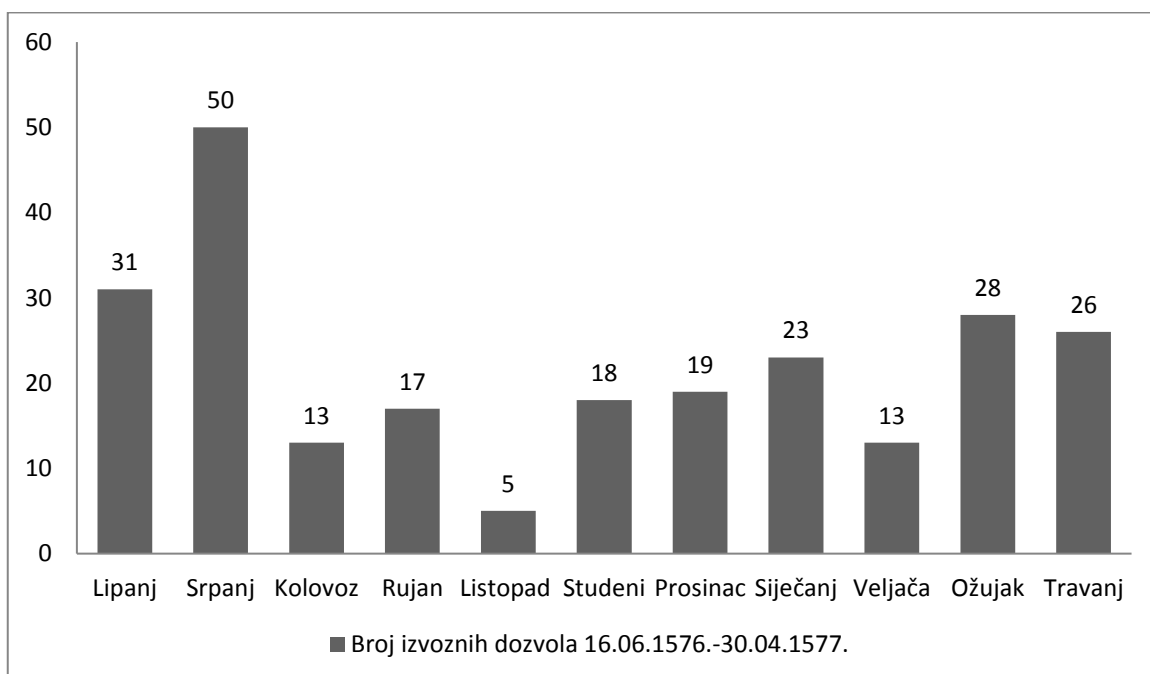

4. ŠIBENSKE I TROGIRSKE IZVOZNE DOZVOLE IZ 1576. I 1577. GODINE

4.1. Šibenske izvozne dozvole

4.1.1. Broj izvoznih dozvola

Nakon obavljene analize kontralitera Šibenika za razdoblje od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577., ukupni broj izvoznih dozvola je 244. Od te 244 izvozne dozvole najviše ih je izdano u srpnju (50), što iznosi 20,49% ukupnog izvoza, te najmanje u listopadu (5) odnosno 2,04%. U lipnju je izdana 31 dozvola, kolovozu 13, rujnu 17, studenom 18, prosincu 19. U siječnju 1577. izdane su 23 dozvole, veljači 13, ožujku 28, te 26 dozvola u travnju.

Iščitavanjem grafa vidimo intenzitet kretanja izvoza, primjećujemo najviše oscilacija u mjesecima srpnju, listopadu i veljači, dok je između navedenih mjeseci otprilike stabilniji izvoz.

4.1.2. Izvoznici

Kod naslovljavanja izvoznika u kontraliterama, titule koje se spominju dijele se na *ser*, *misser*, *mistro* (m.^{ro}), *capitano* (cap.^o), *strenuo capitano* (str.^o cap.^o), *padre guardijan*, *clarissimo* (cl.^{mo}), te *signor* (s.^r). *Ser*, *misser* i *signor* su otprilike istog značenja, kojim su se oslovljavale ugledne osobe (primjerice obnašatelji komunalnih službi) te pripadnici plemićkog staleža i trgovaca. *Clarissimo* (slavan) je plemićka titula mnogo većeg značenja od prethodne tri titule, jer se ona davala osobama mnogo uglednijeg staleža, slavnim obiteljima toga doba, vjerojatno pripadnicima starih i uglednih mletačkih obitelji. *Capitano* je čin kapetana broda, dok *strenuo capitano* označava vojni čin kapetana broda. *Mistro* je majstor, a *padre guardijan* crkvena titula koja se davala poglavarima samostana franjevačkog reda, čija je dužnost bila paziti na članove samostana.

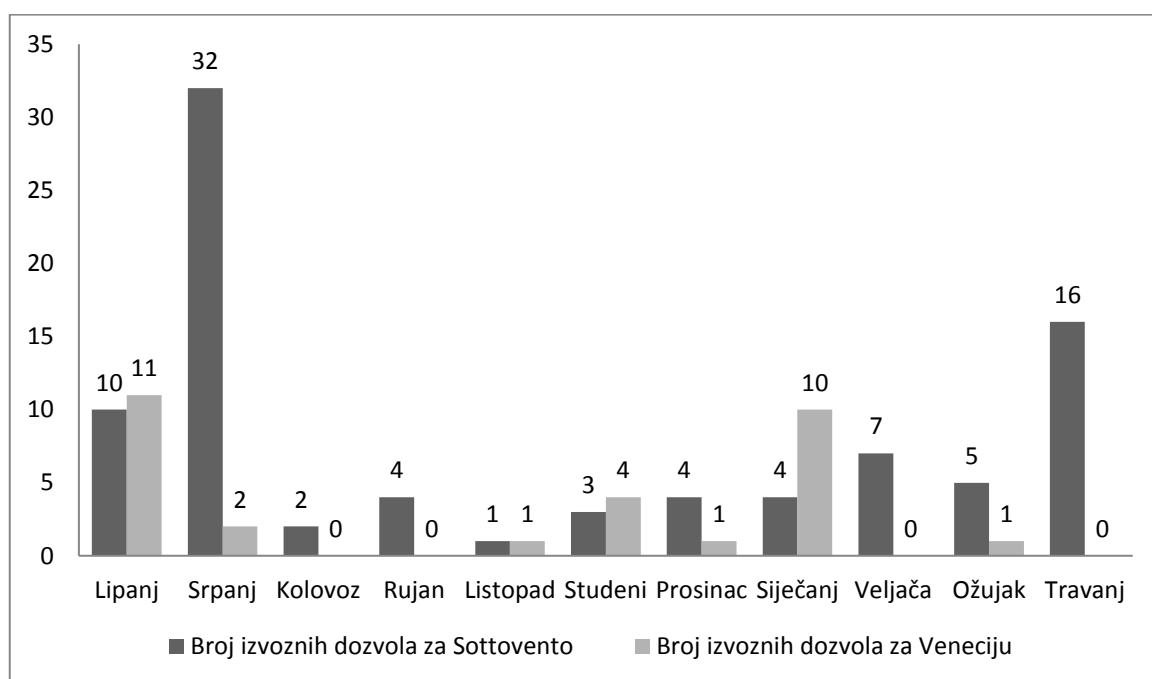
Od navedenih titula u šibenskim kontraliterama *ser* se spominje 70 puta, *misser* 104, *mistro* 18, *capitano*, 4, *strenuo capitano* 3, te *padre gvardijan*, *clarissimo* i *signor* po 1 put. Osobe navedene bez titule se spominju 40 puta, dok na 4 mjesta nema zapisa osoba. Iz toga možemo zaključiti da su većinu izvoznika, njih 82%, činili ugledne osobe.

4.1.3. Odredišta

Što se tiče odredišta izvoza, njih sam svrstao na četiri geografska prostora; Sjeverni Jadran, koji se prostire do linije Zadar – Ancona, Srednji Jadran koji se proteže od linije Zadar – Ancona do linije Dubrovnik – rt Gargano, a od potonje linije nadalje područje

Južnog Jadrana, te na četvrto područje – vanjadransko. Pri tome sam posebno izdvojio Veneciju i *Sottovento*.

Na području *Sjevernog Jadrana* među izvoznim odredištima navode se Rab, Krk, Lošinj, Cres, Rijeka, Labin, Piran (u kontraliterama spominje se kao Istra³⁷), Koper, Muggia (Milje), Friul, Portogruaro, Buran (možda Burano, otok u venecijanskoj laguni), Chioggia, Ravena, Senigallia. Od odredišta *Srednjeg Jadrana* spominju se Vis, Hvar, Brač, Omiš, Split, Trogir, Zadar, Ankona. Kotor se spominje kao jedino odredište *Južnog Jadrana*, a kao *vanjadransko* područje šibenskog izvoza spominje se jedino Zakynthos. Ostala odredišta nisu sasvim poznata jer su u kontraliterama navedena kao neka šira geografska područja, npr Dalmacija ili mjesta Dalmacije (*luoghi di Dalmatia*), ili nisu uopće navedena. Najučestalija izvozna odredišta od ukupnog broja, čine Venecija (12%) i *Sottovento* (36%), dok se na istočnoj jadranskoj obali najčešće trguje s Rijekom (8%) i Krkom (5%).

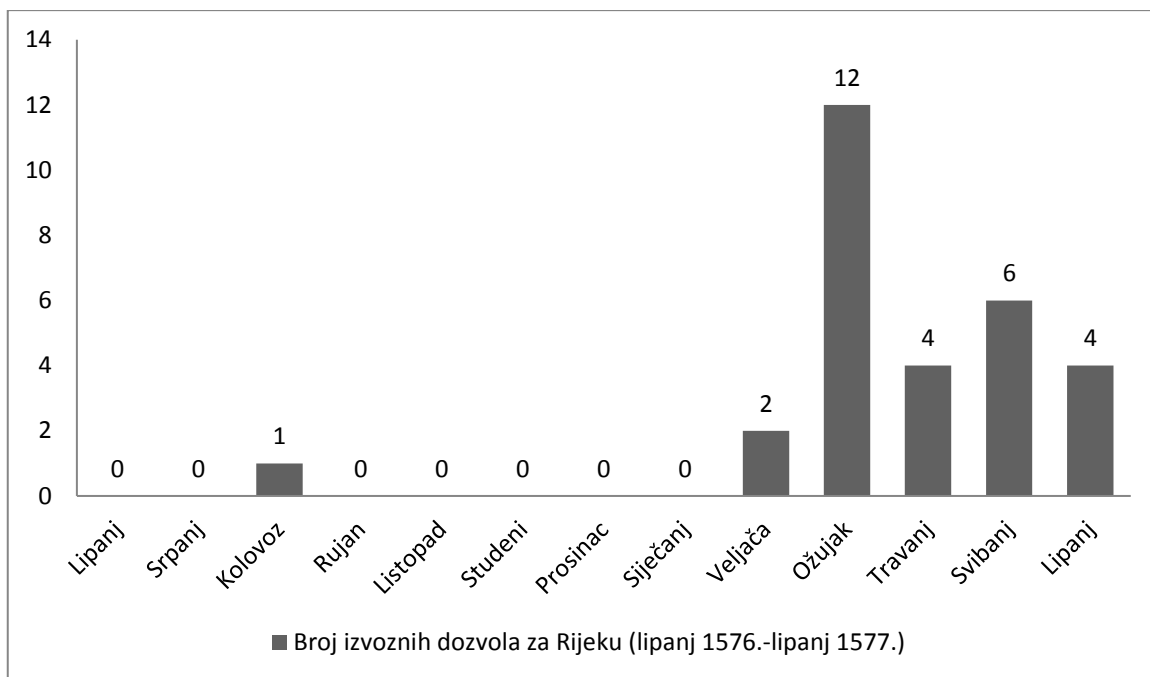

³⁷ Florence Fabijanec, 2013., 156.

Navedeni mjeseci u kojima se iz Šibenika prema *Sottoventu* izvozi su lipanj i srpanj 1576. te travanj 1577. U lipnju 1576. je izdano ukupno 10 kontralitera, a od robe koja se izvozi najčešće se spominju kljusa i kobile (6), zatim kljusa (3), te vuna (2), a vosak, sir, goveđe kože, srdele i šnjuri se spominju jednom. U srpnju 1576. su izdane 32 izvozne dozvole a od robe se najviše izvoze kljusa i kobile (13), srdele (7), kljusa (5), kobile (4), sir i paklina (po 3 puta), te daske za izradu bačvi i mula (1). Za travanj 1577. izadano je 16 kontralitera, kod kojih se najčešće izvoze skuše (8), srdele (7), kljusa i kobile (4), konji (3), šnjuri (2), te se po jedan put spominju napose kobile i kljusi. Po navedenim podacima može se zaključiti da u vrijeme najintenzivnijeg izvoza prema *Sottoventu* (lipanj, srpanj 1576. i travanj 1577.), odnosno u rano proljeće (travanj 1577.) dominira izvoz ribe, dok za vrijeme ljetnih mjeseci (lipanj 1576. i srpanj 1576.) najviše se izvozi stoka, poglavito kljusa i kobile. Međutim, da bi se donio temeljitiji zaključak o kontinuitetu sezonskog izvoza, bilo bi potrebno proučiti veći broj kontralitera unutar dužeg vremenskog perioda.

Drugi važni izvozni pravac iz Šibenika predstavlja Venecija, te sam izdvojio dva mjeseca u kojima je najintenzivniji izvoz prema tom odredištu, lipanj 1576. i siječanj 1577. U lipnju 1576., najčešće se spominje ovčji sir (10), zatim sir³⁸ i raša (1). Za srpanj 1577. Za siječanj 1577. izdano je 10 kontralitera u kojima se spominje vino (4), ovčji sir (3), lojanice (2), te med, svežanj starog bakra, goveđe kože, raša i paklina se spominju jednom. Također se iz prethodnog grafa može primjetiti da je izvoz prema Veneciji u dosta manjem omjeru naspram *Sottoventu*.

³⁸ Sir sam podijelio u ovčji sir i „općeniti“ zbog kasnije usporedbe potonjeg broja izvoznih dozvola s trogirskim iz istog razdoblja, u kojima nisam našao podataka o izvozu ovčjeg sira. Smatrao sam potrebnim napraviti tu podjelu zbog toga što se sir kao proizvod može dobiti od različitih životinja.

Jedna zanimljivost koja se javlja u šibenskim kontraliterama 1576. – 1577. je izostanak sjevernojadranskih sajмова, odnosno nema konkretnijih zabilješki o izvozu robe u razdoblju kada se održavaju oni najveći (Rijeka i Senj). Senj je već u to doba zagazio u gusarsku privredu, te se nametnuo kao uskočko središte, a u šibenskim kontraliterama 1576. – 1577. izvoz prema tome središtu spominje se samo dva puta (u lipnju 1577.).

S druge strane, izvoz iz Šibenika prema Rijeci je bio aktivan, posebice u ožujku 1577. kada je izdano 12 dozvola. U mjesecu kada se održavo sajam (24. lipnja), za 1577. godinu izdano je samo 4 dozvole, dok godinu ranije za isti mjesec niti jedna (napomena: početni datum iščitavanja kontralitera je 16. lipnja). Od robe koja se najčešće izvozi prema Rijeci u ožujku 1577. prednjači raša (14 izvoznih dozvola), srdele (6), zatim goveđe kože, paklina i skuše (3), te palamide i ovčje runo (2), a po jedan put svinjske kože, koža kastrata, pšenica, ječam, tunji i šnjuri.

4.1.4. Brodovi i paruni

Kod vrste brodova kojima se prevozi roba navode se barke, kao općeniti pojam čije sam značenje prethodno obradio. Međutim u jednom slučaju roba se izvozi u prosincu 1576. fregatom (*in fregata*) Ivana Kruševice iz Kotora, prema istoimenom mjestu. Kao izvoznik spominje se *misser* Jeremija iz Kotora, a od robe se iz Šibenika izvoze jareće kože koje su kupljene u lokalnoj mesnici (*pelle bechine fatte in questa beccaria*).

Paruni (zapovijednici broda) koji se ujedno navode kao i izvoznici, tj. koriste se vlastitom barkom za prijevoz robe (*in propria barca*) spominju se 64 puta, što čini 26%. Ostali se izvoznici, odnosno njih 74% koriste najmom brodova drugih prijevoznika.

Što se tiče porijekla paruna, izdvojio sam samo strance uz čije je ime/prezime navedeno porijeklo (npr. ser Vicenco Chamazzon da Portoguer, Stipe Draganić da Morter itd.), njih 43. Od navedenih osoba najviše se spominje ser Baldichio iz Korčule (5 puta), zatim Juraj Staneo da Cherso i Ivan Spoluerato da Chiozza (4); u 3 navrata se spominju Zulian Pizotto da Chiozza, ser Nikola dalla Vrana, Nikola da Ossoro, ser Andrija Sclato/Sclapi? iz Krka i Ivan Kruševica iz Kotora. Ser Trifun iz Perasta, Konstantin iz Ravene, ser Jeronim Taglipiera da Buran, Matej Prkačin (Percacin) iz Splita prevoze u 2 navrata, dok se 30 ostalih paruna spominju samo jednom.

Tablica 1.

Porijeklo paruna koji izvoze iz Šibenika (stranci)

Porijeklo	Broj paruna sa stranim porijeklom
Venecija	2
Burano	2
Korčula	2
Trogir	1
Perast	1

Ravena	1
Chioggia	10
Krapanj	3
Milje	1
Portogruaro	1
Rijeka	1
Ortona	1
Krk	3
Vrana	1
Murter	1
Milo	1
Split	2
Cres	1
Osor	1
Vrboska	1
Kotor	1
Rab	1
Lošinj	1
Murano	1
Zlarin	1
Stari Grad	1

4.1.5. Roba i pravci izvoza

Od raznovrsne robe koja se izvozila iz Šibenika, izdvojio sam onu koja se najčešće izvozila i svrstao ih u sljedeće skupine: *riba, životinje, koža i životinjske sirovine za preradu, prehrambeni i poljoprivredni proizvodi te ostala roba i predmeti svakodnevne upotrebe.*

Od *ribe* se najčešće izvoze srdele (38 puta se spominju), zatim skuše (20), šnjuri (8), tune (7), gavuni (3), ugor, palamida, jegulja i ostala riba (1), te se jedan put spominje soljena riba (*pese salado*). Kod *životinja* se najviše izvoze – kako su spomenute u

kontraliterama – kljusa i kobile (28), kljusa (17), kobile (6), janjad (3), konji (3), te mule, mazge, ovnovi, svinje i jarčevi po jednom. Među *kožom i životinjskim sirovinama za preradu* najviše se spominje goveđa (17), zatim jareća koža (13), potom ovčje runo (9), te koža kastrata (5), svinje (2) i kordovan – vrsta fine kozje kože (1). Od *prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda* prednjači sir (21 se spominje ali nije navedeno koji točno), pa ovčji sir (19), te ječam (18), smokve (9), vino (7), pšenica (7), masline (2), te salama, usoljena svinjetina (*porco salado*), svinjsko meso (*carne porcina*), goveđa srca i med (1). Među *ostalom robom i predmetima svakodnevne upotrebe* s izvozom prednjači paklina (35), zatim raša (30), daske za izradu bačava (13), lojanice (4), vuna (2) te *capelli da fiume*, *capelli alla croata*, bijela sol, vosak, stari bakar i četke po jedan put.

Istaknuo bih još jednu stvar vezanu za iznošenje podataka robe koja se izvozila, poglavito sira, koji sam podijelio (kako je i u kontraliterama naznačeno) na sir (općenito), te ovčji sir (*formazo morlacco*). Termin *formazo morlacco* se najvjerojatnije odnosi na ovčji sir, jer su se vlasi (morlaci) koji su ga proizvodili, pretežito bavili uzgojem stoke sitnog zuba.³⁹

Tablica 2.

Izvozna odredišta za ovčji sir, ječam, kljusa, kobile i goveđe kože

Odredište	Ovčji sir	Ječam	Kljusa i kobile	Goveđe kože
nije navedeno	1	18	-	-
Venecija	15	-	-	1
Burano	1	-	-	-
Rovinj	2	-	-	-
Senigallia	-	-	1	-
Sottovento	-	-	25	1

³⁹ S. Florence Fabijanec, 2013., 132.

Piran	-	-	1	1
Rab	-	-	1	2
Dalmacija	-	-	-	1
Krk	-	-	-	4
Brač	-	-	-	1
Rijeka	-	-	-	4
Trogir	-	-	-	2
Ukupno	19	18	28	17

Tablica 3.

Izvozna odredišta za srdele, šnjure, skuše, gavune i tune

Odredište	Srdele	Šnjuri	Skuše	Gavuni	Tune
Sottovento	29	6	15	3	6
Ankona	4	-	3	-	-
Zakynthos	1	1	-	-	-
Milje	1	-	-	-	-
Rijeka	2	-	-	-	-
nije navedeno	1	-	-	-	-
Piran	-	-	1	-	-
Ukupno	38	7	19	3	6

Tablica 4.

Izvozna odredišta za kljusa, kobile, svinje i mule

Odredište	Kljusa	Kobile	Svinje	Mule
Sottovento	13	4	-	1
Piran	3	2	-	-
Krk	1	-	-	-
Rab	-	-	1	-
Ukupno	17	6	1	1

Tablica 5.

Izvozna odredišta za jareče kože i ovčje runo

Odredište	Jareče kože	Ovčje runo
Friul	1	1
Portogruaro	1	-
Kotor	6	4
Rab	4	1
Krk	1	1
Rijeka	-	2
Ukupno	13	9

Tablica 6.

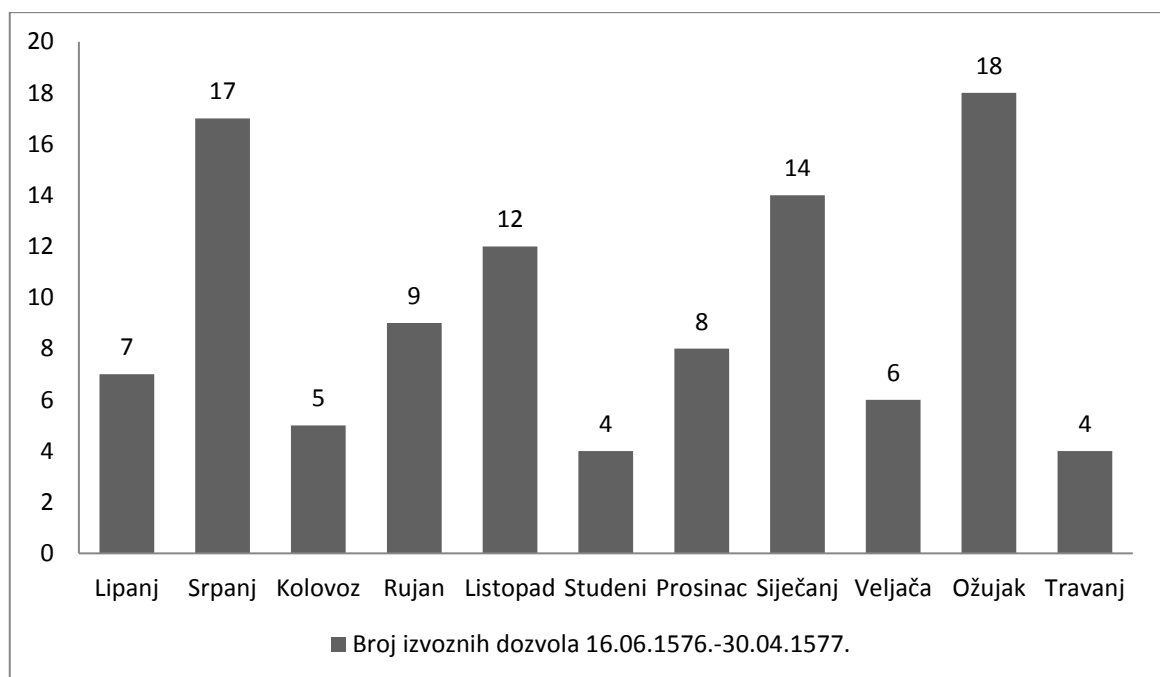
Izvozna odredišta za sir, usoljenu svinjetinu, vino, masline, smokve, rašu i lojanice

Odredište	Sir	Usoljena svinjetina	Vino	Masline	Smokve	Raša	Lojanica
Senigallia	1	-	-	-	-	-	-
nije navedeno	1	-	-	-	1	-	1
Venecija	2	-	7	-	-	1	1
Sottovento	9	-	-	-	3	-	1
Split	1	-	-	-	-	-	-
Krk	1	-	-	-	-	6	-
Milje	1	-	-	-	-	-	-
Portogruaro	1	-	-	-	-	-	-
Dalmacija	1	-	-	-	-	1	-
Piran	1	-	-	-	2	-	-
Zadar	1	-	-	-	-	2	-
Ravena	1	-	-	-	-	-	-
Chioggia	-	1	-	-	1	-	-
Rovinj	-	-	-	2	2	-	-
Rijeka	-	-	-	-	-	20	-
Cres	-	-	-	-	-	-	1
Ukupno	21	1	7	2	9	30	4

4.2. Trogirske izvozne dozvole

4.2.1. Broj izvoznih dozvola

Ukupni broj izvoznih dozvola za Trogir u razdoblju od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577. iznosi 104. U lipnju ih je izdano 7, srpnju 17, kolovozu 5, rujnu 9, listopadu 12, studenom 4, prosincu 8 za 1576. godinu. Za 1577. godinu, u siječnju je izdano 14, veljači 6, ožujku 18, te u travnju 4 izvozne dozvole.

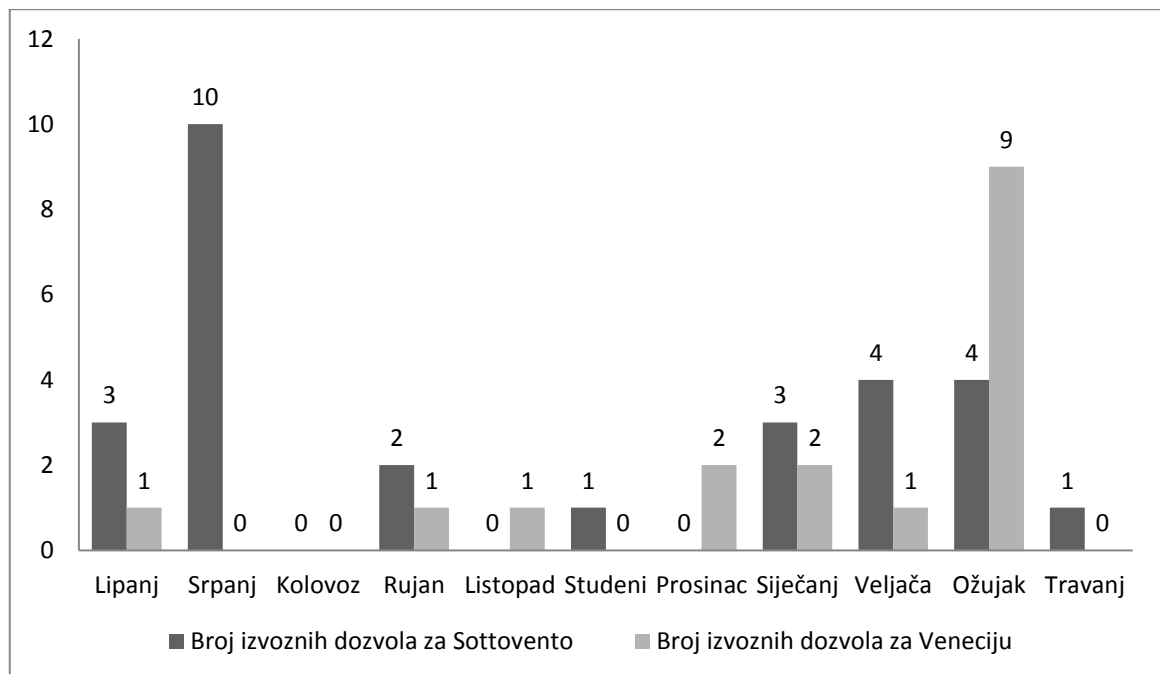

4.2.2. Izvoznici

Od naslovljavanja trogirskih izvoznika, javljaju se iste dvije titule kao i kod šibenskih. To su *ser* i *misser*. Titula *ser* se pojavljuje u kontraliterama 30 puta, *misser* 62 puta. Kod 10 izvoznika nema nikakvog oslovljavanja osoba, te se po jedan put spominju crkveni službenici, fratar (izvozi jednu kobilu – oslobođen carine po rješenju gradskog kneza) i trogirski biskup (izvozi vino) – obojica izvoze u veljači. Stoga, po društvenoj strukturi izvoznika, 90% su činile ugledne osobe.

4.2.3. Odredišta

Odredišta u trogirskim kontraliterama, za razliku od šibenskih, u većini slučajeva nisu točno određena, zbog čega ću ih iznijeti u obliku u kakvom su i navedena. Najveći opseg izvoznih pravaca također je usmjeren prema Veneciji i *Sottoventu*. Venecija se spominje 17 puta, što čini 16%, a *Sottovento* 28 puta, tj. 27%. Od ostalih odredišta spominju se još Portogruaro (4), Kefalonija (1), Istra odnosno Patria del Friuli (2), Krf (1), Patria del Friuli (3), Piran/Istra (5), Krf odnosno Zakynthos (1), Zakynthos odnosno Krf (1), Chioggia (4), Histria odnosno Trevisana (1), Meduna⁴⁰ i druga mjesta Patrije del Friuli (*Meduna et altri lochi della Patria de Friul*) (1), strane zemlje (4), Kotor (1), za strane zemlje i gdje hoće (*per terre aliene et dove li piace*) (1), Zakynthos (1), te se u 26 izvoznih dozvola ne spominju odredišta.

⁴⁰ S. Florence Fabijanec, nav. dj., 2013., 156. Autorica spominje u svom članku Meduno u Furlaniji.

4.2.4. Brodovi i paruni

Vrste brodova koje najviše prevoze robu iz Trogira su također barke. No, u tri navrata se spominje grip i jednom marcilijana. Prvi puta se spominju grip (...*con grippo parton lui medemo*) i marcilijana (...*con marcilliana patron lui medemo*) u siječnju 1577. godine, vjerojatno istog vlasnika broda, koji gripom izvozi prema stranim zemljama (*terre aliene*) srdele, a marcilijanom girice prema *sottoventu*. Sljedeća dva spomena gripa su u ožujku 1577., kad parun Piero Mostachich prevozi, na jednom srdele, a na drugome jareće kože i srdele. Oba broda robu izvoze prema *sottoventu*.

Broj paruna koji su ujedno i izvoznici, odnosno prevoze robu vlastitom barkom (*propria barca*) je 20, što čini otprilike 19% od ukupnog broja ostalih pauna koji prevoze robu za naručitelje. Od ukupnog broja paruna, oni pored čijeg je imena/prezimana navedeno strano porijeklo broji 14 zapovijednika, što čini 13,5% ukupnog broja zapovijednika. Među njima najviše se putaspominje ser Moro Pugiuotto da Chiozza (4), zatim Moro da Chiozza (3), a ser Nicolo Brazati/Marzati? da Piran, Alban da Buran i Michel Navi da Chiozza se spominju po 2 puta, te ostali samo jednom.

Tablica 7.

Porijeklo paruna koji izvoze iz Trogira (stranci)

Porijeklo	Broj paruna sa stranim porijeklom
Burano	3
Perast	1
Chioggia	5
Kopar	1
Šibenik	1
Milo	1
Piran	1
Split	1

4.2.5. Roba i pravci izvoza

Kao i kod robe navedene u šibenskim kontraliterama, koristio sam sljedeću podjelu: *riba, životinje, koža i životinjske sirovine za preradu, prehrambeni i poljoprivredni proizvodi te ostala roba i predmeti svakodnevne upotrebe.*

Od *ribe* spominju se srdele (49 puta), šnjuri (3), skuše (12), gavuni (2) i tune (1). *Životinje* sačinjavaju kljusa (11), kobile (1), mula (1), svinje (1) i volovi (3). Kod *kože i životinjskih sirovina za preradu* izdvajamo jareće kože (4) i ovčje runo (1). Od *prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda* spominju se sir (14), smokve (13), vino (12), te masline i usoljena svinjetina jednom. Među *ostalom robom i predmetima svakodnevne upotrebe* spominje se raša (4), četka za kožu (3), svijeće (2), te lojanica (1).

Proučavajući kontralitere 1575. – 1577. S. Florence Fabijanec naglašava kontinuirani izvoz ribe tokom cijele godine, s blagim usponom u studenome, dok se brdski konjići (*roncini*) ponajviše izvoze u kontinuitetu od svibnja do kolovoza, sirevi u svibnju i lipnju, a smokve u listopadu. Uočljiva je promjena s obzirom na razdoblje od 1565. – 1569., kada je riblji izvoz bio intenzivniji u rujnu i kolovozu, sirevi izvoženi u svibnju i srpnju, dok je prijevoz konja bio intenzivniji u ožujku.⁴¹ Ti nam podaci služe kao dobar primjer kako nije postojao stabilniji izvoz kroz duži period (što se tiče barem Trogira). Izvozni je ritam ovisio o političko-ekonomskim kretanjima, a vjerojatno je na pojačanu trgovinu (ili „normalizaciju“) 1575. – 1577. utjecaj imao nedavno okončani Ciparski rat (1570. – 1573.) u kojemu je osim Venecije protiv Osmanlija, sudjelovala (uz ostale saveznike) i Španjolska pod čijom su vlasti bili i talijanski posjedi, poglavito oni na zapadnojadranskoj obali. Svakako bi bilo zanimljivo obraditi kontralitere iz toga

⁴¹ S. Florence Fabijanec, 2012., 46.

razdoblja te ih usporediti s prethodna dva, te bi se stekao dosta dobar uvid u pravce kretanja i dinamiku izvozne trgovine.

Što se pak tiče prethodno navedenog izvoza srdela, konja, sira i smokava, na temelju trogirskih kontralitera koje sam obradio za razdoblje od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577., izvoz srdela je doista kontinuiran tokom cijele godine, s najvećim brojem izdanih izvoznih dozvola u listopadu 1576. (17%). *Roncini* (kljusa/brdski konjići) se najviše izvoze u srpnju 1576., sir u lipnju i srpnju (1576.), a smokve u listopadu 1576. (38,5%) i siječnju 1577. (31%).

Tablica 8.

Broj trogirskih kontralitera za srdele, sir, smokve i *roncine*

	Srdele	Sir	Smokve	<i>Roncini</i>
1576.				
Lipanj	6	3	-	2
Srpanj	6	4	-	6
Kolovoz	3	-	-	-
Rujan	5	2	1	2
Listopad	8	-	5	-
Studeni	3	1	-	1
Prosinac	3	-	2	-
1577.				
Siječanj	6	1	4	-
Veljača	3	1	-	-
Ožujak	5	-	1	-
Travanj	1	3	-	-

Tablica 9.

Broj izvoznih odredišta za srdele, šnjure, skuše, gavune i tune

Odredište	Srdele	Šnjuri	Skuše	Gavuni	Tune
-----------	--------	--------	-------	--------	------

Portogruaro	3	-	2	-	-
Venecija	5	-	-	-	-
Kefalonija	1	-	-	-	-
Sottovento	11	1	3	1	-
nije navedeno	6	-	1	1	1
Krf	1	-	-	-	-
Patria del Friuli	1	1	2	-	-
Krf odnosno Zakynthos	2	-	1	-	-
Zakynthos odnosno Krf	1	-	-	-	-
Histria odnosno Patria del Friuli	2	-	-	-	-
Chioggia	4	-	-	-	-
Histria odnosno Trevisana	1	-	-	-	-
Meduna i druga mjesta u Friulima	1	-	-	-	-
strana mjesta	1	-	2	-	-
Piran	3	-	-	-	-
strane zemlje	3	1	-	-	-
Zakynthos	1	-	-	-	-
Ukupno	47	3	11	2	1

Tablica 10.

Broj izvoznih odredišta za kljusa, kobile, svinje i mule

Odredište	Kljusa	Kobile	Svinje	Mule
Sottovento	11	1	-	1
nije navedeno	-	-	1	-
Ukupno	11	1	1	1

Tablica 11.

Broj izvoznih odredišta za jareće kože i ovčja runa

Odredište	Jareća koža	Ovčje runo
nije navedeno	1	1
Ukupno	1	1

Tablica 12.

Broj izvoznih odredišta za sir, usoljenu svinjetinu, vino, masline i smokve					
Odredište	Sir	Usoljena svinjetina	Vino	Masline	Smokve
Portogruaro	1	-	-	-	1
Sottovento	5	1	-	-	-
strana mjesta	1	-	-	-	-
Patria del Friuli	1	-	-	-	-
Piran	1	-	-	-	1
Histria odnosno Friuli	1	-	-	-	-
nije navedeno	2	-	3	1	8
Chioggia	2	-	-	-	-
Venecija	-	-	9	-	2
strane zemlje	-	-	-	-	1
Ukupno	14	1	12	1	13

Tablica 13.

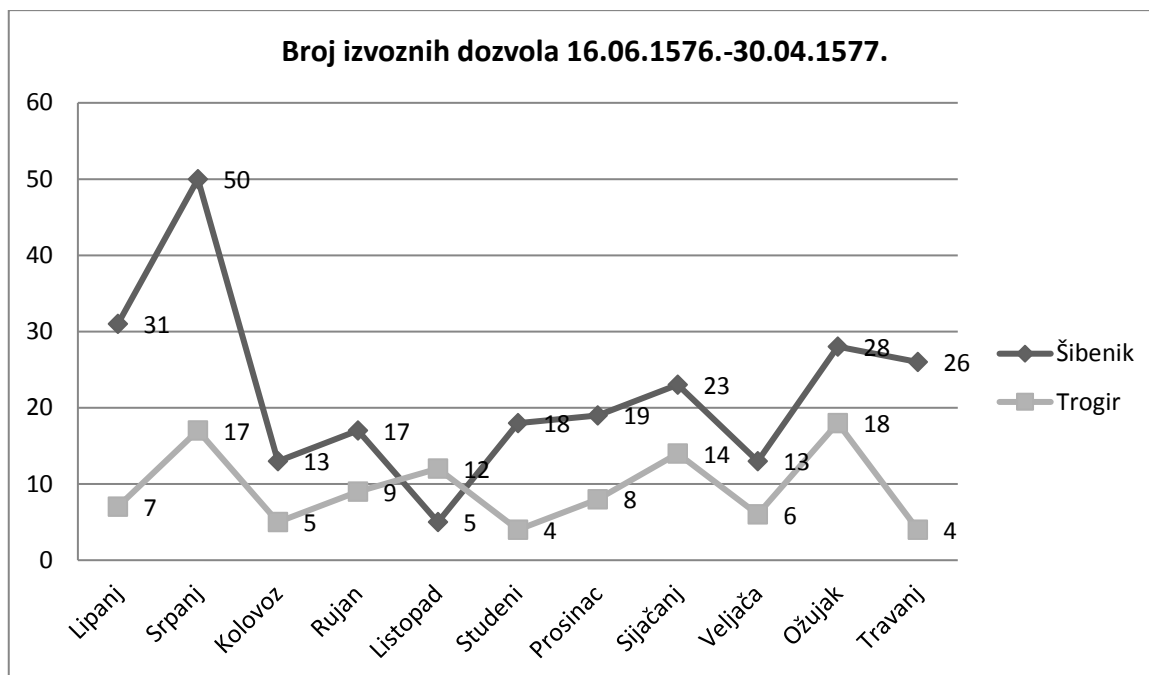
Broj izvoznih odredišta za rašu i lojanicu		
Odredište	Raša	Lojanica
Piran	1	-
nije navedeno	1	1
Portogruaro	1	-
Venecija	1	-
Ukupno	4	1

5. USPOREDBA ŠIBENSKIH I TROGIRSKIH IZVOZNIH DOZVOLA

5.1. Broj izvoznih dozvola

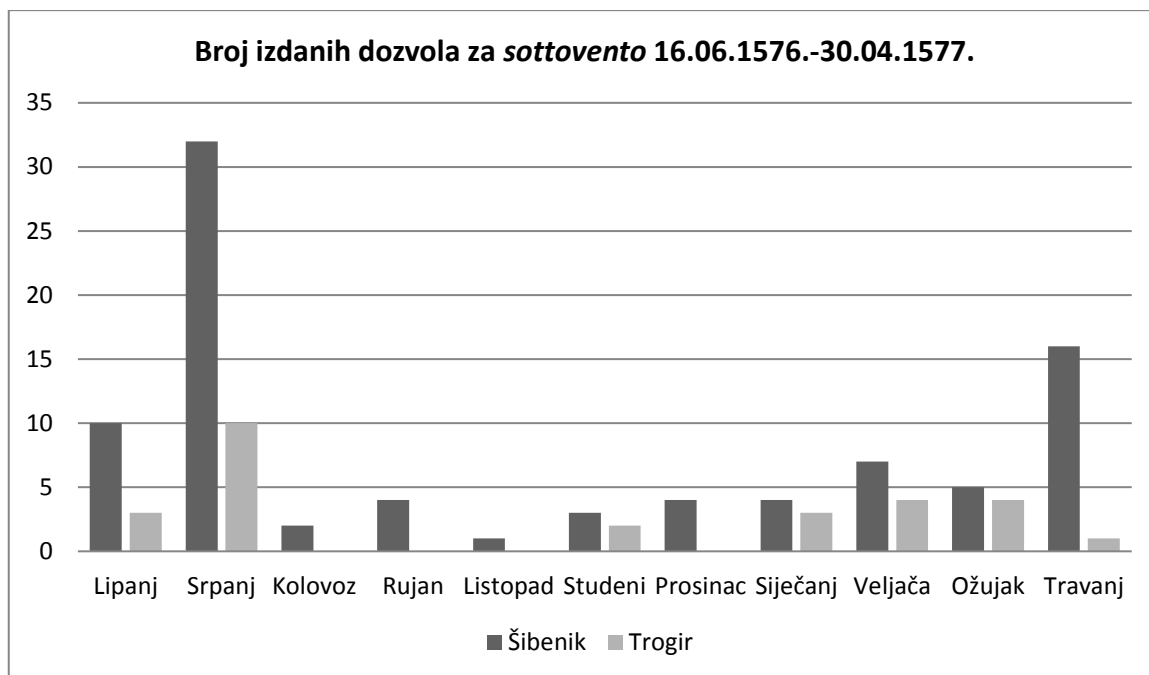
Usporedbom ukupnog broja izvoznih dozvola Šibenika i Trogira za razdoblje od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577. Šibenik prednjači u broju izdanih kontralitera u skoro svim mjesecima, osim u listopadu, kada je omjer 12:5 u korist Trogira. Statistički gledano, veći izvoz iz Šibenika je očekivan, s obzirom da je u navedenom periodu izdano 244 dozvola za izvoz robe iz grada, dok je za Trogir izdano svega 104.

Iz donjeg grafa primjećujemo usporedni intenzitet kretanja izvoza, koji je manje-više linijski jednak, osim za mjesec listopad 1576. godine, kada broj izdanih kontralitera za Šibenik naglo pada na svega 5, što je ujedno i najmanje u razdoblju koje sam obrađivao. Za Trogir mjesec listopad 1576. predstavlja nastavak kontinuiranog izvoza (12), odnosno blago uzlaznu putanju (9 u rujnu), koja će u studenome doživjeti pad (na svega 4 izdane dozvole). Broj izdanih dozvola za Šibenik u studenome će naglo porasti s 5 na 18 zabilježenih kontralitera.

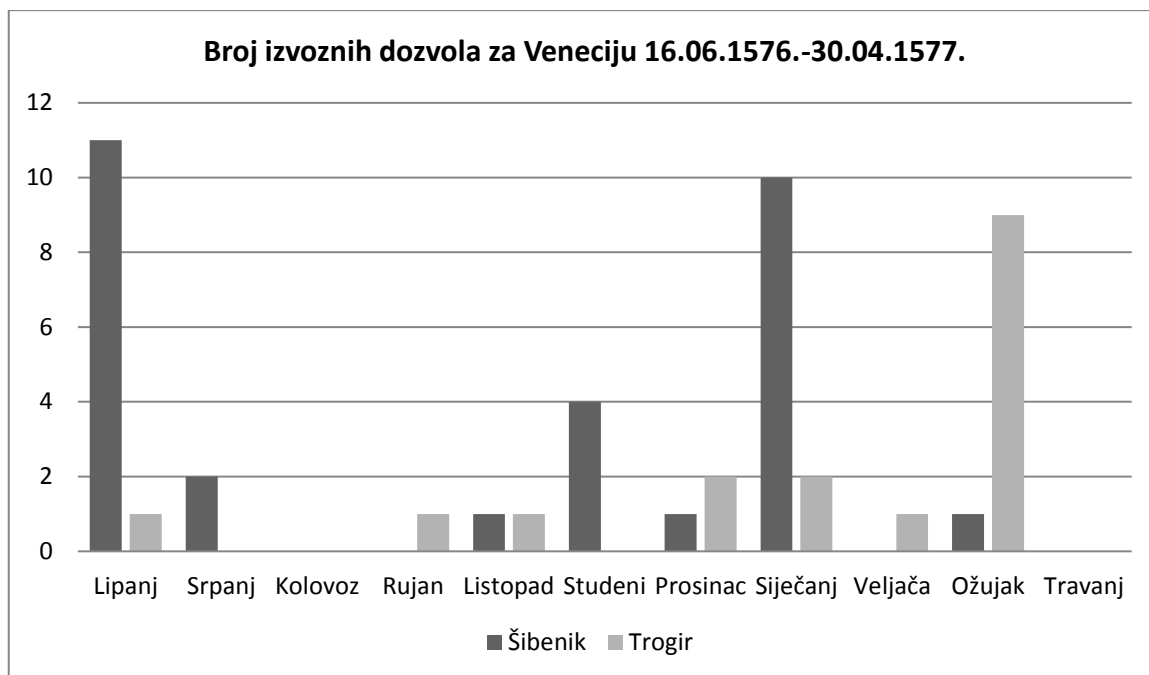

Može se primjetiti još jedna razlika u intenzitetu kretanja izvoza, a to je prijelazak s ožujka na travanj koji za Šibenik označava nastavak kontinuiteta (s 28 u ožujka na 26 u travnju), dok za Trogir doživljava pad (s 18 na 4).

Broj izdanih dozvola Šibenika za *Sottovento* je stalan, dok za Trogir u kolovozu, rujnu, listopadu i prosincu 1576. nije izdana ni jedna dozvola.

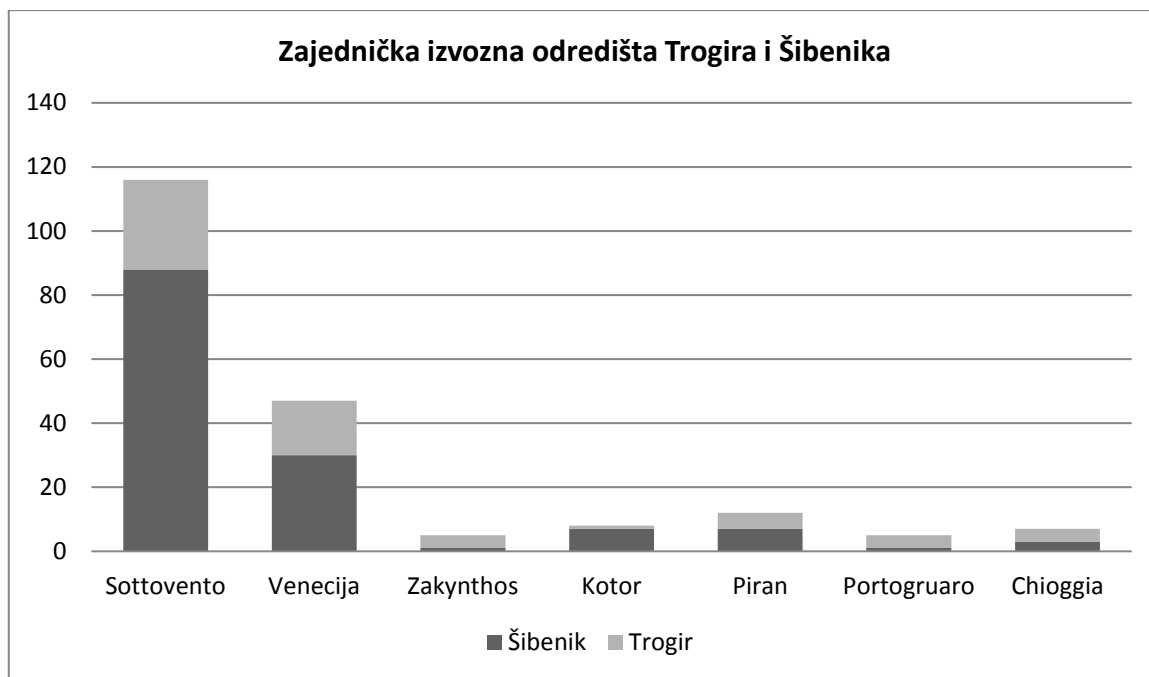
Venecija, kao drugo važno odredište, uz navedeni *Sottovento* predstavlja drugo najučestalije odredište izvoza za obje luke. Mjeseci s najviše zabilježenog izvoza Šibenika prema Veneciji su lipanj 1576. (11) i siječanj 1577. (10), dok su za Trogir lipanj (1) i siječanj (2) dosta slabiji naspram Šibenika. Međutim, on prednjači u broju izdanih dozvola za mjesece ožujak (9), veljača (1), prosinac (2) i rujnan (1), dok Šibenik u ožujku i prosincu bilježi samo jednu izdanu kontraliteru za Veneciju, a rujnu i veljači nijednu.

5.2. Izvoznici

Već sam prethodno naveo podatke o postotku izvoznika s titulama „uglednih“ osoba. Stoga sam u svrhu usporedbe trogirskih i šibenskih izvoznih dozvola izdvojio dvije titule koje sadržavaju jedne i druge kontralitere, *ser* i *misser*. Od 104 izdane kontralitere Trogira, u 30 se navode osobe s titulom *ser*, što čini 29%, a 62 s titulom *misser*, što čini 60%. U šibenskim kontraliterama (od njih 244 izdanih), 70 osoba nosi titulu *ser* (29%), a njih 104 se navodi kao *misser* (43%). S obzirom da je izdano znatno više izvoznih dozvola u razdoblju od 16.06.1576.-30.04.1577. izdano u Šibeniku, kod trogirskih kontralitera se, gledajući omjer naspram ukupnog broja dozvola, titula *misser* češća, dok se titula *ser* javlja u podjednakom omjeru kod obje luke.

5.3. Odredišta

Od izvoznih odredišta koja se spominju u objema kontraliterama najveći postotak izvoza otpada, kako sam prethodno spomenuo na *Sottovento* i Veneciju. Međutim, usporedivši izvoz tih dvaju luka, za Šibenik (88 dozvola za *Sottovento* i 30 za Veneciju) je zabilježeno znatno više izvoznih dozvola za prethodna dva spomenuta odredišta nego li Trogir (28 dozvola za *Sottovento* i 17 za Veneciju), što je i za očekivati s obzirom da Šibenik dosta prednjači u broju ukupnih izdanih dozvola. Uzmemo li u obzir postotak izvoza prema tim odredištima od ukupnog broja izdanih kontralitera svake od tih luka pojedinačno, kod Šibenika će na izvoz prema *Sottoventu* otpadati 36%, a Veneciju 12%. S druge strane, kod Trogira će na izvoz prema *Sottoventu* otpadati 27%, a prema Veneciji 16%. Kod ostalih zajedničkih odredišta, izvoz Trogira je veći prema Zakynthosu (4:1), Portogruaru (4:1) i Chioggiji (4:3). Šibenik prednjači u izvozu prema Kotoru (7:1) i Piranu (7:5). U sljedeće dvije tablice ću prikazati broj izdanih dozvola po mjesecima kod navedenih zajedničkih odredišta, za razdoblje od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577. Navedena su, naravno, samo odredišta koja se navode u jednim i u drugim kontraliterama.

Tablica 14.

Broj izdanih dozvola za navedena odredišta šibenskih kontralitera

	<i>Sottovento</i>	Venecija	Zakynthos	Kotor	Piran	Portogruaro	Chioggia
1576.							
Lipanj	10	11	1	-	-	-	-
Srpanj	32	2	-	1	-	-	-
Kolovoz	2	-	-	-	1	1	-
Rujan	4	-	-	1	-	-	-
Listopad	1	1	-	-	1	-	-
Studeni	3	4	-	1	2	-	-
Prosinac	4	1	-	3	1	-	-
1577.							
Siječanj	4	10	-	-	-	-	2
Veljača	7	-	-	1	1	-	1
Ožujak	5	1	-	-	-	-	-
Travanj	16	-	-	-	1	-	-
Ukupno	88	30	1	7	7	1	3

Tablica 15.

Broj izdanih dozvola za navedena odredišta trogirskih kontralitera

	<i>Sottovento</i>	Venecija	Zakynthos	Kotor	Piran	Portogruaro	Chioggia
1576.							
Lipanj	3	1	-	-	-	2	-
Srpanj	10	-	-	-	1	-	-
Kolovoz	-	-	3	-	1	-	-
Rujan	2	1	-	-	-	-	2
Listopad	-	1	-	-	2	-	-
Studeni	1	-	-	-	-	1	-
Prosinac	-	2	-	-	-	1	-
1577.							
Siječanj	3	2	-	-	1	-	1
Veljača	4	1	-	-	-	-	-

Ožujak	4	9	-	1	-	-	1
Travanj	1	-	1	-	-	-	-
Ukupno	28	17	4	1	5	4	4

5.4. Brodovi i paruni

Brodovi koji izvoze robu iz šibenske i trogirke luke skoro svi su navedeni kao barke (osim jedne fregate kod šibenskih i tri gripa i jedna marcijana kod trogirskih kontralitera). Što je pak paruna tiče, u omjeru ukupnog broja izdanih dozvola, 26% izvoznika kod Šibenika prevozi robu vlastitom barkom, a kod Trogira 19%. Po obrađenim zapovijednicima brodova s navedenim porijeklom u prezimenu, 17,6% ih iz Šibenika izvozi robu, a iz Trogira 13,5%.

Što se tiče porijekla ostalih paruna nisam koristio usporedbe zbog nedovoljne količine podataka o porijeklu, posebice zapovjednika brodova navedenih u trogirskim kontraliterama. Za pretpostaviti je da je domaći parun bio Marco Logeniza/Loinizza, dok se sa sigurnošću može reći da je iz Trogira bio Matthio Moglizza⁴².

Usporedbom navedenih kontralitera, naišao sam na određene zapovjednike koji prevoze robu, te se javljaju u jednim i drugim izvoznim dozvolama. To su Matthio Moglizza, *ser* Ivan da Millo, Paolo Deanković iz Splita, Matej Perkačin iz Splita, *ser* Zuane Grego (kod dva zapisa u šibenskim kontraliterama izvozi robu prema Trogiru). *Misser* Zani Antonio Palladin se u šibenskim kontraliterama javlja kao parun, dok se u trogirskim, usprkos čestom spominjanju, javlja samo kao izvoznik za kojega prevoze robu drugi paruni. U jednom slučaju kod trogirskih izvoznih dozvola, kao parun se

⁴² Čak je S. Attia u svom magistarskom radu u jednom poglavlju obradio ulogu Matthia Moglizze u izvozu iz Trogira. Vidi: S. Attia, 2008., 53.-55.

javlja Antonio da Sebenico, no bez prezimena je teško utvrditi o kojoj se osobi iz šibenskih kontralitera radi pošto više osoba lokalnog porijekla nosi navedeno ime.

5.5. Roba i pravci izvoza

Usporedbom izvezene robe iz Šibenika i Trogira u promatranom razdoblju izdvojio sam onu koja je češće izvožena s jedne i druge strane, odnosno izdan je veći broj kontralitera. Kod riba sam usporedio srdele i šnjure; kod životinja kljusa, te prehrambene i poljoprivredne proizvode: sir, vino i smokve. Po pitanju riba najviše s jedne i druge strane dominiraju srdele i skuše. Kod Šibenika je za izvoz srdela izdano 38 kontralitera, a skuša 19. Najčešće odredište kamo su prevožene srdele i skuše je *Sottovento* (76% za srdele, 79% za skuše). U slučaju Trogira za srdele je izdano 47 izvoznih dozvola a za skuše 11, te je najčešće izvozno odredište također *Sottovento* (23% otpada na srdele, a 27% na skuše).

Ukupni broj izdanih kontralitera Šibenika za kljusa je 17, mada je taj broj mnogo veći s obzirom da sam ranije izdvojio zasebno izvozne dozvole u kojima su navedeni zajednički kljusa i kobile (kod tih dozvola nije točno naznačeno koliko se odnosi na kljusa a koliko na kobile). Kod Trogira je broj izdanih dozvola za prijevoz kljusa 11. Najčešće odredišta tih životinja kod oba grada je *Sottovento* (77% izvoza iz Šibenika, te 100% izvoza iz Trogira prema navedenom odredištu).

Za sir je izdano 21 dozvola za Šibenik (na *Sottovento* opada najviše, 43%), te 14 kod Trogira (ponovno prednjači *Sottovento* s 36%). Vino se u 7 navrata izvozi iz Šibenika i sve ide prema Veneciji, dok je od 12 izdanih kontralitera, 9 ih otpada na izvoz prema Veneciji (75%) dok se za 3 ne zna točno odredište. Kod smokava je malo ravnomjerniji izvoz iz Šibenika (3 dozvole izdane za *Sottovento*, 2 za Piran i Rovinj, te

jedna za Chioggiu), dok s druge strane kod Trogira je teško utvrditi gdje se ponajviše izvozilo taj proizvod (od 13 kontralitera 8 ih je nepoznatog odredišta).

6. IZDVOJENI OSVRTI

6.1. Sjevernojadranski sajmovi

Sajmovi kvarnerskog prostora (Rijeke, Bakra i Senja) u 15. stoljeću predstavljaju važna odredišta za trgovinu pojedinih dalmatinskih komuna. Iščitavajući kontralitere iz kasnijih razdoblja znanstvenici koji se bave analizom trgovine na osnovi kontralitera, primjećuju stanovito opadanje izvoza u navedene krajeve. U ovom ću poglavlju ukratko spomenuti navedene sajmove, kako su nastali, te koji su bili mogući političko-povijesni razlozi koji su mogli dovesti do opadanja izvoza s ta tri grada. Napose ću navesti teze Sabine Florence Fabijanec koja se malo opširnije bavila temama sajmova i općenito trgovinom na području Kvarnera. Važnost Kvarnera navodi se i u pisanim izvorima, kao važno tranzitno središte za strane trgovce s mletačkog prostora, te ostalih krajeva Italije, čak i pokrajina koje nisu spadale u jadranski prostor. Domaći trgovci, koje navode carinski spisi Ankone, kao i splitske, te šibenske kontralitere, dolaze s prostora Senja, Osora, Rijeke, Raba, Krka i Cresa.⁴³

Senj se javlja kao značajno gospodarsko središte u posjedu Krčkih knezova. Nalazi se na pogodnom geografskom području, te u svom zaleđu obiluje šumom, odakle dobavlja drvo za izradu raznih proizvoda, a posebice vesala, po čemu su bili poznati. Druga važna sirovina kojom je raspolagao Senj iz svoga zaleđa, bila je ruda. Dobar dokaz važnosti uloge Senja u trgovini je taj što Venecija od početka 14. stoljeća ima konzulat u gradu. Ankona također otvara svoj konzulat, kao i Dubrovačka Republika krajem 15. stoljeća. Nakon potpisanih ugovora Republike sa Senjom, grad će im u

⁴³ S. Florence Fabijanec, 2007., 143.

buduće služiti kao ishodišna luka za trgovinu s Hrvatsko-Ugarskim Kraljevstvom i središnjom Europom.⁴⁴

Senjani potpisuju s Venecijom dva trgovačka ugovora, 1408. i 1455., među kojima je ovaj potonji išao u prilog Mlečanima zbog klauzule o prijevozu, po kojoj je senjskim trgovcima dozvoljeno prema Dalmaciji, Istri i Veneciji izvoziti samo proizvode s njihovog područja (paklinu, stoku i drvo), uz uvjet da se kao sredstvo prijevoza koriste mletački brodovi. Kao dodatna zaštita monopola Venecije, uvode se posebne carinske tarife za uvoz i izvoz, a odnosile su se na nemletačke trgovce. Također uvodi i zabranu uvoza i izvoza željeza, te željeznih preradevina u Apuliju i Marke, dok je dalmatinskim gradovima uvoz tih proizvoda bio dopušteno jedino uz odobrenje kneza (za vlastite potrebe komune).⁴⁵

Od druge polovice 14. st. Rijeka potpada pod vlast Rudolfa, grofa od Walseea, kojeg imenuje Albert IV. Habsburški novim vladarom grada, nakon smrti Huga VI. Devinskog (iz loze velikaša Svetog Rimskog Carstva). Reinber Walsee u dva navrata (1431. i 1442.) sklapa nagodbu s duždem Francescom Foscarijem, dobivši pritom povoljne plovidbene i trgovačke uvjete. Rijeka dolazi pod izravnu vlast Habsburgovaca 1465., poslije smrti posljednjeg izavnog posjednika imanja obitelji Walsee.⁴⁶

Veliko značenje kvarnerskih gradova pri jadranskoj trgovini ogledalo se u održavanju godišnjih sajмова. Sajmovi kao gospodarske manifestacije doživljavaju porast (u cijeloj Europi), te dobivaju na značenju nakon Crne smrti. Polako će doći do razvoja suradnje među talijanskim i istočnojadranskim lukama. Tako je primjerice u 15. stoljeću 21,2% šibenskog izvoza otpadalo na izvoz robe u Marke. Dobar primjer rasta

⁴⁴ Isto, 106–107.

⁴⁵ S. Florence Fabijanec, 2007., 107.

⁴⁶ Isto, 109.

broja sajmova nalazimo u južnoj Italiji, gdje je u vrijeme aragonske vlasti zabilježeno 230 sajмова godišnje, za razliku od razdoblja anžuvinske vlasti, kada je zabilježeno 108 sajмова godišnje.⁴⁷

Tokom 16. stoljeća javlja se u Italiji važan sajam, onaj u Lancianu, koji se održavao u dva navrata: svibnju i kolovozu, te nudio razne povlastice trgovcima. Zanimljiva je posebno ona u kojoj je mjesec dana prije i nakon trajanja sajma bilo zabranjeno ikoga kazniti. Lanciano je njegovao veze s lukama istočnog Jadrana, kao što su Zadar, Split, Rijeka, Trst, Valona u Albaniji, te Dubrovnik.⁴⁸

Senjski sajmovi održavali su se dvaput godišnje. Prvi sajam sv. Jurja (*nundinis sancti Georgii*) održavao se obično od 21.-27. Travnja, a drugi *fiera de la Biancha* početkom listopada. Osim Senja, u Bakru se također odvijaju dva sajma godišnje. Prvi se održavao između 10. i 16. srpnja (sveta Margareta), te krajem rujna i početkom listopada drugi. Senjski sajam *fiera de la Biancha* zabilježen je jedino u šibenskim i splitskim izvoznim dozvolama, dok drugi bakarski sajam, gdje se slavi sv. Mihovila

⁴⁷ S. Florence Fabijanec, 2014., 33-34. Vlasti sve više sredstava ulažu u navedeni sektor djelatnosti, nudeći pritom povoljne carinske tarife za trgovce, ili ih pak oslobađaju njihova plaćanja. Sajmovi kao događaji primarno ekonomske prirode, mogao bi svrstati u gospodarsku politiku, tzv. „slobodnu trgovinu“ na lokalnoj razini. Vjerojatno jedan od razloga jačanja sajmovi uslijedio je u kasnijem razdoblju, kao posljedica velike pandemije kuge (Crne smrti) iz druge pol. XIV. st. koja je usmrtila znatni broj stanovnika Europe. Stoga je patila ekonomija u vidu smanjenog opticaja trgovine, te su sajmovi pružali dobar način za poticanje, ne samo lokalne trgovine, već i međunarodne, kao i mogućnosti sklapanja raznih poslova. Pošto su sajmovi sadržavali i vjerski karakter, pojedini organi vlasti morali bi se obraćati i Papi za privolu oko održavanja ili pak produženja takvih manifestacija. Osmansko učvršćivanje vlasti na Europskom tlu tokom XV. stoljeća, potaknut će još intezivniju razmjenu u vidu održavanja sajmovi, posebice na istočnoj obali Italije, kamo pristiže veliki broj robe iz osmanskih krajeva, poglavito sa suprotne strane Jadrana. Takav slijed događaja će ići na ruku Veneciji koja će, domogavši se istočne jadranske obale, dobiti monopol nad jadranskom trgovinom, tako dobila mogućnost puniti proračun od carinskih i lučkih pristojbi, te diktirati većim dijelom kolonijalnog tržišta na području *Stato da Mar*.

⁴⁸ S. Florence Fabijanec, 2007., 122.

(*nundiae sancti Michaelis de Buchari*) 29. rujna, spominje jedino u korčulanskim izvoznim dozvolama iz 15. stoljeća.⁴⁹

U 15. stoljeću sv. Vid je potvrđen kao zaštitnik grada Rijeke. No, usprkos tome već je postojao sajam u gradu, a utemeljio ga je grof Rupert von Walsee, te je padao na datum 24. lipnja, na dan slavlja sv. Ivana Krstitelja. Trgovcima su dodijeljene privilegije da – tri dana prije i tri dana poslije blagdana sveca – ne plaćaju carinu za svu robu koju uvezu u grad, osim za ulja, željeza i sirove kože,⁵⁰ pošto su to tri artikla kojima najviše trguje. Željezo i kože koje su dovedene u Rijeku iz unutrašnjosti kroz tranzitnu trgovine se izvoze, dok je ulje činilo najčešću robu uvoza.⁵¹ Riječki je sajam bio itekako zanimljiv za trgovce, poglavito sa strane plaćanja carine, koja je iznosila dva dukata za svaki izvoz i uvoz robe, što je očito mali iznos u to doba.⁵²

Kao prvi razlog opadanja trgovine dalmatinskih komuna s trima kvarnerskim lukama (Senjom, Bakrom i Rijekom) S. Florence Fabijanec pripisuje zaokretu u ekonomskoj politici Ferdinanda I. koji u želji da poboljša trgovačke putove koji iz Kvarnera vode u unutrašnjost, uvodi 1527. godine carinske olakšice za talijanske trgovce koji prevoze, primjerice, robu iz Pesara i Ankone u Trst i Rijeku, te se dalje plasira u unutrašnjost preko trgovačkih puteva prema Villachu, Ljubljani, Budimu i Zagrebu. Nadalje će Ferdinand 1560. povećati carine koje se odnose na prijevoz robe koja kreće prema Ljubljani, u svrhu usmjeravanja prijevoza prema talijanskim lukama.

⁴⁹ S. Florence Fabijanec, 2014., 36.

⁵⁰ Isto, 27.

⁵¹ S. Florence Fabijanec, 2007., 122.

⁵² S. Florence Fabijanec, 2014., 31.

Primjerice, iščitavanjem splitskih kontralitera, primjetno je da 30-ih godina 16. stoljeća dolazi do prekida pomorske trgovine između kvarnerskih luka i Splita.⁵³

Druga je teza zbog čega je naglo opala trgovina dalmatinskih komuna s kvarnerskim lukama pretvaranje Senja u uskočko središte, te općenito razvojem krijumčarske i gusarske aktivnosti na Jadranu, posebice na njegovu sjevernom dijelu. Veća migracija iz dalmatinske Zagore prema Senju desila se nakon pada Klisa 1537. godine pod Osmanlije. Do tada u Senj je već napustilo brojno trgovačko stanovništvo zbog uskočkog djelovanja i obitavanja unutar grada i okolice, te priljevom novog stanovništva njihov će se broj još i povećati. Osim Senja i Rijeka će se jednim dijelom povezivati s uskocima, pošto su se oni senjski opskrbljivali s lakim brodicama iz riječkog brodogradilišta. Polako će se na Jadranu razvijati gusarska i krijumčarska aktivnost.⁵⁴

Pošto splitske kontralitere koje se vode za razdoblje nakon tridesetih godina 16. stoljeća ne sadržavaju podatke o trgovini Splita s Kvarnerom, one su jednako kao i proučavanje drugih spisa navele znanstvenike na zaključak da je najutjecajniji čimbenik opadanja kvarnerske trgovine bio naseljavanje uskoka u Senj poslije osmanskog

⁵³ S. Florence Fabijanec, 2012., 61. Teško je donijeti smisleni zaključak da li se ta promijenjena ekonomska situacija odnosila i na ostala veća izvozna odredišta u Dalmaciji, odnosno njihov prekid izvoza u luke Hrvatskog primorja, s obzirom da su, čini mi se, jedino splitske kontralitere iz tog razdoblja obrađene. Međutim ta teza nudi drugi pogled u ekonomskim odnosima snaga na Jadranu, a to je činjenica da se u tom razdoblju već osjetio utjecaj drugih dviju sila na Jadranu, Habsburgovaca i Osmanlija. Mada možda još nisu fizički dominirali u posredničkoj trgovini Jadranom poput Mletačke ili Dubrovačke Republike, sigurno je Osmansko Carstvo imalo velikog utjecaja u preusmjeravanju i promjeni tijeka pomorske trgovine među Jadranskom obalom, koja se prilagođavala shodno promjenama trgovačkih pravaca u unutrašnjosti. Što se pak tiče same carinske politike 1527. i 15760. koju je pokrenuo Ferdinand I., ona je vjerojatno imala za cilj da se oživi trgovina s Italijom, pokušavši usmjeriti ulogu kvarnerskih luka kao tranzitnih središta za izvoz robe koja je pristizala iz unutrašnjosti Carstva, te za uvoz iz talijanskih luka.

⁵⁴ S. Florence Fabijanec, 2007., 119.

osvajanja Klisa 1537. Stoga je protuteza S. Florence Fabijanec na tim zaključcima bila ta da kvarnerska trgovina u tom razdoblju nije nestala, već je dopunjena gusarskom trgovinom kao novim oblikom trgovine.⁵⁵

6.2. Trogirske mlinice

U dijelovima šibenskih kontralitera gdje je naveden izvoz žitnih proizvoda, u ovome slučaju pšenice i orza (ječma), nije navedeno odredište, nego se spominje mjesto kamo će se brašno samljeti, te dobiveno brašno će se obavezno vratiti natrag (*per macinar nelli malini d' Trau con obligo d' ritornar la farina*). 18 slučajeva u kojima su izdane kontralitere odnose se na izvoz ječma, odnosno 7 na izvoz pšenice. Dva puta se kao odredište za mljevenje spominje Solin (jednom pri odvozu pšenice i ječma te jednom pri odvozu ječma) i jednom Split (pri odvozu pšenice). Za ostala odredišta navodi se Trogir.

Tablica 16.

Datum odvoza	Roba	Odredište
1576.		
01.07.	Orzo	Trogir
09.07.	Orzo	Trogir
15.07.	Pšenica i Orzo	Salona
18.07.	Orzo	Salona

⁵⁵Isto, 2007., 144-145. Pojavom uskočkih aktivnosti na Jadranu ne bih baš okarakterizirao kao faktor koji je pridonio „propadanju“ sjevernojadranske trgovine. Poznato je da su velike sile čak i poticale gusarstvo, uzimajući ih u svoje redove kao plaćenike. Takav se trend odvijao na skoro svim morima gdje se javljao pojačani pomorski promet. Možemo reći da su gusari služili ne samo kao vojni instrument, nego i ekonomski, jer su njihove aktivnosti u to doba poremetili do tada strogo birokratski kontroliranu trgovinu koju je provodila Venecija, stvaljajući naglasak na pljačku i krijumničarenja. Još jedan faktor koji je natjerao Mlećane da odustanu od trgovanja s kvarnerskim lukama bio je otvaranje splitske skele 1590., što je pogodovalo Veneciji da uspostavi ponovno izravnu kontrolu nad izravnom trgovinom s Osmanskim Carstvom.

20.07.	Orzo	Trogir
21.07.	Orzo	Trogir
23.07.	Orzo	Trogir
27.07.	Orzo	Trogir
24.08.	Pšenica	Split
16.09.	Orzo	Trogir
25.09.	Orzo	Trogir
27.09.	Orzo i Pšenica	Trogir
28.09.	Orzo	Trogir
30.09.	Orzo i Pšenica	Trogir
30.09.	Orzo	Trogir
10.10.	Orzo	Trogir
01.12.	Orzo i Pšenica	Trogir
05.12.	Orzo i Pšenica	Trogir
1577.		
20.03.	Orzo i Pšenica	Trogir

Trogirske mlinice su tokom 13. stoljeća bile smještene na prostou voda Pantana (uz sjevernu obalu nasuprot gradu), a Ivan Lučić ih smješta na prostoru „Blata“. Zbog nedostatka prostora i prigodnog terena, određeni su gospodarski objekti kao i djelatnosti smještani izvan bedema u neposrednoj blizini grada. Trogirske je mlinica 1234. pokušao prisvojiti knez Domald, zbog čega se sukobio s komunom. Vijeće donosi odluku 1239., da će svakog Trogirana koji pomogne Domaldu izgnati iz grada te im zaplijeniti imanja. Domald se ipak uspijeva dočepati mlinica, no 1243. ih se morao odreći da bi zauzvrat dobio dozvolu komune da se naseli u Trogir.⁵⁶

Mlinovi su, kako tijekom srednjeg vijeka, tako i u ranom novom vijeku imali značajnu ulogu u preradi žitarica da bi se dobilo brašno te je mlinarska industrija činila

⁵⁶ I. Benyovsky, 2005., 39.

važnu industrijsku granu. Najznačajniji mlinovi nalazili su se na prostoru Trogira i Solina (Salona). U slučaju da mlinovi jednih ne bi radili, polazili bi mljeti u mlinove susjedne komune. Čak su neki Trogirani baštinili neke mlinice kod Solina. Kada je prostor Solina potpao pod splitsku komunu (zajedno s njegovim mlinovima), tako je trogirski općina prisvojila k sebi dio područja zajedno s nekim mlinicama, primjerice onima u Pantanu, zahvaljujući kojima se općina morala manje zaduživati za opskrbu kruha s drugih područja. Osim toga žitarice su se na preradu dovozile iz raznih krajeva, od Apulije i drugih prekomorskih gradova, do osmanskih pograničnih krajeva u Dalmaciji. Čak je i dio primorskih gradova u Dalmaciji (od Zadra do Korčule) dovozio žitarice na preradu. Osim toga, mlinovi su trogirskoj komuni služili kao čisti izvor dohodaka, jer su mlinove (osim što su ih koristili za preradu žitarica) nerijetko davali u zakup na određeni period preko dražbi, te bi im jedini trošak bio osposobiti mlinove za rad.⁵⁷ Najstariji sačuvani spis o zakupu trogirskih mlinica potječe iz 1279., kada 24. rujna navedene godine Zadrani Madije, sin Stana Varikaša pri sklapanju ugovora isplaćuje 3150 libara (250 libara godišnje).⁵⁸

Šibenske kontralitere za razdoblje od 16. 6. 1576. do 30. 4. 1577. sadržavale su i ovakvu vrstu podataka, o odvozu žitarica na mlinove u svrhu njihove prerade u brašno, koje se nakon mljevenja vraćalo natrag. Važnost ovakve vrste industrije potvrđuje činjenica što su se izvoz žitarica (što u ovom slučaju ne spada u klasičnu vrstu izvoza kakav su sačinjavale kontralitere) izdavale izvozne dozvole te je vođena stroga evidencija o kretanju navedene robe. Stoga, osim što su mlinovi (posebice trogirski) imali značajnu privrednu ulogu za samu komunu, bili su jedna od dodirnih točaka pri

⁵⁷ I. Ostojić, 1980., 154-155.

⁵⁸ I. Benyovsky, 2005., 39.

ekonomsko-industrijskom poslovanju među samim dalmatinskim komunama (u ovom slučaju Šibenika i Trogira, barem što se tiče obrađenog razdoblja).

7. ZAKLJUČAK

Proučavajući povijest raznih državnih struktura, bile one carstva, kraljevstva, republike, ili pak neka druga strukturalna uređenja, ekonomija će se sigurno nalaziti pri samome vrhu onih čimbenika koji formiraju društvenu snagu pojedinih sredina, bilo to na mikrorazini ili pak na razini cijele zemlje. Stoga, u kontekstu razrade ekonomije Mletačke Republike velika važnost pripada proučavanju kontralitera, što predstavlja samo mali dio pri razradi razgranatog upravno-gospodarskog aparata kojim je Venecija vršila kontrolu nad cjelokupnom pomorskom trgovinom svojih kolonija, te je ujedno bila u mogućnosti pratiti fluktuaciju robe u svrhu razrade daljnjih političko-gospodarskih planova. Iščitavanjem kontralitera za određeni vremenski period mogao bi se također steći uvid, a vjerojatno i razraditi moguću širu sliku povijesnog kretanja.

Trogirske i šibenske izvozne dozvole (kontralitere) iz 1576. i 1577. godine predstavljaju jedan mali dio prikaza kretanja trgovine unutar cjelokupne mletačke ekonomije. Stoga neke velike zaključke ne bih iznosio, osim rezultata usporedbe kretanja pravaca i robe. Šibenik svakako prednjači u broju izvoznih dozvola, pošto je i sam veliko središte naspram Trogira s mnogo većim zaleđem s kojim trguje i od kamo dobavlja sirovine i proizvode za daljnje plasiranje na mletačko i na strano tržište. Trogir jedino prednjači u broju izdanih dozvola za izvoz srdela (treba uzeti u obzir da sam računao samo broj izdanih dozvola, a ne mjere količine), uz koje se navodi i jamac koji je odgovoran za to da se roba isporuči u navedeno mjesto, što daje pečat srdeli kao važnom izvoznom proizvodu za grad Trogir. Kao važno trgovačko središte nameće se *Sottovento*, gdje se najviše izvoze srdele i kljusa (*roncini*), preuzimajući primat izvoza prema Veneciji, gdje se najviše izvoze vina (u slučaju Trogira i Šibenika), te ovčji sir (u slučaju Šibenika).

Dodirne točke između Šibenika i Trogira naizraženije su u podacima o izdanim izvoznim dozvolama grada Šibenika u kojima se navodi izvoz žitarica, točnije ječma i kukuruza na mljevenje u trogirске mlinice, što ne spada u klasične kontralitere prijevoza robe brodom do jednog odredišta, jer se dobiveno brašno trebalo vratiti natrag u Šibenik. Čim se takav način prijevoza (u ovom slučaju ječma i kukuruza) uvodio u kontralitere, to daje naznaku o važnosti žitarica pri kretanju robe.

Ekonomska povijest Mletačke Republike (s osvrtom na prostor Dalmacije) i danas predstavlja plodno tlo za povijesničare koji se žele baviti tim razdobljem, te otvara mogućnosti za istraživanje upravo kroz proučavanje dokumenata koje je vodila mletačka kancelarija preko svojih upravnih institucija u gradovima njezinog kolonijalnog posjeda na istočnojadranskoj obali. Takva vrsta dokumenata su i kontralitere. Rezultati koji se mogu postići njihovom detaljnijom obradom dat će nam potpuniji uvid u kompleksnu ekonomsku povijest Mletačke Republike te sliku Dalmacije kao manjeg faktora jedne veće cjeline podvrgnute centralističkom upravnom aparatu Venecije.

8. IZVORI I LITERATURA

Izvori:

Državni arhiv u Zadru, fond Arhiv Trogira, kutija 71, sv. 22

Državni arhiv u Zadru, fond Općina Šibenik, kutija 70, sv. 1.3.2.

Literatura:

I. Benyovsky, 2005., Gospodarska topografija Trogira u srednjem vijeku, *Povijesni prilozi*, Vol. 28, No. 28, Zagreb, 23-44.

S. Florence Fabijanec, 2007., Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Vol. 25., Zagreb, 103-152.

S. Florence Fabijanec, 2008., Hygiene and commerce: the example of Dalmatian lazarettos from the fourteenth until the sixteenth century, *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, Vol. 4, No. 1, Zagreb, 115-133.

S. Florence Fabijanec, 2012, Pomorstvo na istočnom Jadranu: trgovački promet i pomorske opasnosti krajem srednjega vijeka i početkom modernoga doba, *Historijski zbornik*, Vol. 65, br. 1., Zagreb, 41-64.

S. Florence Fabijanec, 2013., Proizvodnja i trgovina sira u Dalmaciji krajem srednjeg i početkom ranog novog vijeka, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Vol. 31., Zagreb, 127-160.

- S. Florence Fabijanec, 2014., Od sajma do sajma: pomorski obalni promet u ritmu svetaca zaštitnika na Jadranu krajem srednjega vijeka, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 38., No. 74., Zagreb, 23-40.
- J. Kolanović, 1979., Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik (contralitterae), *Adriatica maritima (Zavod JAZU u Zadru)*, 3/1979, Zadar, 63-150.
- I. Ostojić, 1980., Prodaja državnih mlinica u Pantanu kod Trogira privatnicima, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 22., No 1., Split, 151-173.
- T. Raukar, 2000., Jadranski gospodarski sustavi: Split 1475 – 1500, *Rad HAZU*, 480/2000, Zagreb, str. 49–125.
- T. Raukar, 2007., *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split: Književni krug, 2007.
- J. Vrandečić/M. Bertoša, 2007., *Dalmacija, Dubrovnik i Istra i ranome novom vijeku*, Zagreb: Leykam international, 2007.

9. SAŽETAK

Kontralitere ili izvozne dozvole važno su povijesno vrelo koje sadržava informacije o kretanju trgovine unutar priobalnog prostora Mletačke Republike, te drugih luka na Jadranu i Sredozemlju, koje nisu spadale pod upravu *Signorie*. Zbog svojeg geografskog položaja, Istočna jadranska obala nalazila se u neposrednoj blizini triju velikih sila: Mletačke Republike, Osmanskog Carstva, te Habsburške Monarhije. Venecija je dugi niz godina, ponajviše u srednjem vijeku, gospodarila prijevozom ljudi i dobara, te imala ulogu medijatora u trgovini među Zapadnom Europom i Levantom. Najveći konkurent Veneciji u pomorskoj trgovini na Jadranu u to doba bila je Dubrovačka Republika. Osvajanjem priobalnih gradova na Istočnoj jadranskoj obali Mlečani su naizgled osigurali svoj status pomorske velesile. Promijenje povijesne okolnosti 15. i 16. stoljeća poput, primjerice, širenja Osmanskog Carstva sve do zaleđa dalmatinskih gradova te pojedinih djelova priobalja, jačanje Habsburških luka na Kvarneru, te vješta diplomacija Dubrovačke Republike, ugroziti će dotad dominantnu Mletačku trgovinu Jadranom. Osmanskim osvajanjem dalmatinskog zaleđa i dijela priobalja u 15. i 16. stoljeću, početi će usmjeravati veliki dio trgovine Istoka i Zapada, koja će tokom 16. stoljeća sve više biti bazirana na prijevoz dobara između dvaju jadranskih obala. Stoga, proučavanjem kontralitera, mogu se djelomično pratiti promjene u trgovini, izazvane širim kontekstom povijesnog kretanja odnosa Mletačke Republike i njezinih kolonija, kao i odnosa Venecije s ostalim velesilama na prostoru Europe.

Ključne riječi: kontralitere, Trogir, Šibenik, Mletačka Republika, izvozne dozvole, sjevernojadranski sajmovi, trgovina, istočna jadranska obala, rani novi vijek, izvoz, Dalmacija, Venecija.

10. SUMMARY

Contraliterae or export permits are an important historical source that contains traffic data within the coastal area of the Venetian Republic, as well as other ports in the Adriatic and Mediterranean, which have not been subject to management of the *Signoria*. Due to its geographic position, the eastern Adriatic coast was close to the three great powers: the Venetian Republic, Ottoman Empire, and the Habsburg Monarchy. For a number of years, Venice had, for the most part, in the Middle Ages, managed the transport of people and goods, and has played a significant role as a mediator in the naval trade business between Western Europe and Levant. The biggest competitor to Venice in terms of maritime trade on the Adriatic at the time was the Republic of Dubrovnik. By acquiring coastal cities on the eastern Adriatic coast, the Venetians seemingly secured their status as a naval power. Historical circumstances changed in the 15th and 16th century, for example, the expansion of the Ottoman Empire to the hinterland of Dalmatian towns, as well as parts of the coast, the strengthening of the Habsburg harbors in Kvarner, and the professional diplomacy of the Dubrovnik Republic threatened the dominant Venetian Adriatic trade. The Ottoman conquest of the Dalmatian hinterland and coastal parts in the 15th and 16th century will start to direct a large part of trade between East and West, which during the 16th century, will be increasingly focused on the transportation of goods between the the coasts of the Adriatic sea. Consequently, by studying the *contraliterae*, some of the changes in trade can partly be followed, which are caused by a wider context of the historical changes in the relationship between the Venetian Republic and its colonies, as well as relations between Venice and other European powers.

Key words: *contraliterae*, Trogir, Šibenik, Republic of Venice, export permits, north Adriatic fairs, trade, East Adriatic Coast, early modern period, export, Dalmatia, Venice.